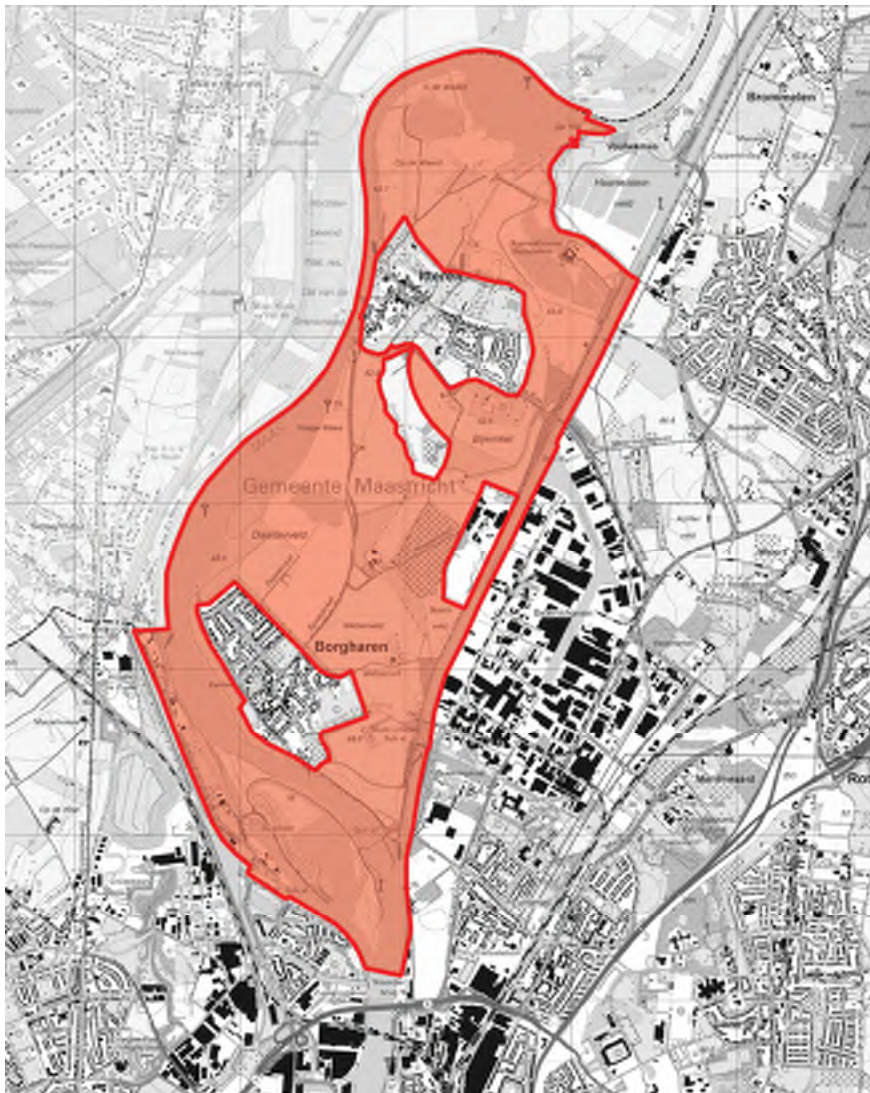

**CULTUURWAARDEN &
RUIMTELIJKE KARAKTERISTIEK
BESTEMMINGSPPLAN GREN SMAAS**

CULTUURLANDSCHAP VAN DE GRENSMAAS

1. Begrenzing

De plangrens loopt langs de westzijde van het Julianakanaal en langs de oostgrens van de Maas. De bebouwde kernen van Itteren en Borgharen vormen telkens een enclave binnen het plangebied.

Grens plangebied Grensmaas

Rondom het plangebied vinden sinds 2008 werkzaamheden plaats in het kader van het Grensmaasproject. Bij de stuw van Borgharen wordt sinds 2010 door verschillende bedrijven en Rijkswaterstaat gewerkt aan de bouw van den waterkrachtcentrale. De centrale wordt met een vermogen van 11 MW de grootste waterkrachtcentrale die de afgelopen 25 jaar in Nederland is gebouwd, en een van de 3 grootste van Nederland. De centrale krijgt een jaarproductie van ca. 46 miljoen kWh, wat overeenkomt met de energieconsumptie van zo'n 13.000 huishoudens.

2. Bodem en Waterhuishouding

Het plangebied van het bestemmingsplan Grensmaas ligt in het dal van de West-Maas. De West-Maas is circa 2 miljoen jaar geleden ontstaan en vormt tot op de dag van vandaag het Maasdal. De diepere ondergrond bestaat uit de Formatie van Maastricht, die samengesteld is uit fijnkorrelige, zachte kalksteen met in de bovenste delen harde kalksteenbanken, die als mariene afzettingen tijdens het Boven-Krijt in een ondiepe zee zijn gevormd (circa 99 tot 65 miljoen jaar geleden). Het huidige Maasdal bestaat uit verschillende rivierterrassen. Dat zijn restanten van riviervlakten waarin de rivier zich heeft ingesneden en op een lager niveau een vlakte is gaan vormen. De terrassen zijn gedurende het Kwartair ontstaan door tektonische opheffing in combinatie met fasen van insnijding van de rivier onder invloed van het klimaat. In de koude perioden (ijstijden) was de Maas een brede, vlechtende, verwilderde rivier. De rivier bestond uit meerdere stroomdraden die gescheiden werden door zand- en grindbanken. De fluctuaties in de rivierafvoer waren groot, met nauwelijks afvoer in de winter en juist een hoge afvoer in het voorjaar na het smelten van sneeuw en ijs. Door de gemakkelijke verwerking van gesteente en de lage vegetatiedichtheid in het koude klimaat was er veel sediment beschikbaar voor transport door de rivier. Een deel hiervan werd vrijgemaakt door erosie van oudere afzettingen van de Maas. Het grote aanbod van sediment in de Maas zorgde ervoor dat de rivier voornamelijk sediment in de bedding afzette waardoor een brede riviervlakte ontstond.

Geomorfologie van het plangebied; situatie in 1985 (Naar Berg, 1987)

Tijdens de warme perioden was de Maas een meanderende rivier met één hoofdstroom en soms met enkele nevengeulen, net zoals de huidige Maas. Een meanderende rivier snijdt zich in door de geringere aanvoer van sediment uit het achterland (minder vertering en een hogere vegetatiedichtheid in het stroomgebied van de rivier). Hierdoor en door de laterale erosie van oevermateriaal ontstaat er een smalle riviervlakte die iets dieper ligt dan de oude riviervlakte uit de voorafgaande koude periode. Door een afwisseling van koude en warme perioden zijn op deze manier rivierrassen ontstaan, nog versterkt door de tektonische opheffing van het gebied. De oudste rivierrassen en dus de oudste afzettingen, liggen het hoogst, de laagterrassen zijn jonger en liggen dus lager, en de huidige riviervlakte ligt het laagst.

De Maas stroomde vroeger stroomafwaarts van Itteren naar het noorden. In de Middeleeuwen verlegde de Maas haar loop naar het stroomafwaartse deel van de Geul. In de huidige situatie is de Maas sterk versmald. De overstromingsvlakte is aan Nederlandse en Belgische zijde verkleind door de aanleg van dijken en kades om de dorpskernen heen.

De periode van de Late Bronstijd en IJzertijd werd het Maasdal steeds meer bedekt met nieuwe sedimenten. Vanaf de Late IJzertijd nam de sedimentatiesnelheid toe door akkerbouw en ontbossing. Van de Late IJzertijd of vroeg-Romeinse tijd is duidelijk geworden dat in het plangebied graanakkers, vochtige hooilanden, loofbossen en broekbossen voorkwamen. De laagte waarin nu de Oude Kanjelbeek ligt is dan al grotendeels opgevuld. De grindruggen en andere hooggelegen delen van het Geistingenterras waren gunstig voor bewoning. Behalve in de laagste delen waar broekbossen voorkwamen, was er ook landbouw mogelijk. In het plangebied zijn op vrijwel alle hooggelegen delen menselijke activiteiten uit de Late-Bronstijd en IJzertijd aangetoond.

De sedimentatiesnelheid op de overstromingsvlakte nam in de periode van de Romeinse tijd en de Middeleeuwen verder toe. In deze periode waren er graanakkers (rogge, tarwe, haver en gerst), vochtige en schrale hooilanden en broekbossen. In de Hoge en Late Middeleeuwen spelen bossen geen belangrijke rol meer. In de Romeinse tijd en in de Middeleeuwen kon bewoning plaatshebben op de hoge delen in het plangebied. Na de Vroege Middeleeuwen is het plangebied vrijwel alleen agrarisch in gebruik geweest. Vanaf die tijd was er hoogstwaarschijnlijk geen bewoning op andere plaatsen dan waar nu ook nog bebouwing staat.

In de Maas vonden sinds de Middeleeuwen, maar vooral vanaf het midden van de 19e eeuw steeds meer ingrepen plaats om land aan te winnen en oevererosie te voorkomen. Vooral vanaf circa 1850 werd dit voortvarend aangepakt. Een grote landschappelijke ingreep was de aanleg van het Julianakanaal in de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw, waarbij ook het wegenpatroon ingrijpende veranderingen onderging.

3. Nederzettingen.

De oudste nederzettingen in het Maasdal liggen langs de Maas en de natte beekdalen.

In de vroege middeleeuwen waren de rivier- en beekdalen overwegend nog dicht bebost met moerasbossen van wilgen, essen, elzen en populieren.

De ontginning van deze bossen vond vooral vóór het jaar 1000 plaats, waarbij de lager gelegen gebieden voor grasland en boomgaarden werden benut en de hoger gelegen terreinen voor akkerland. Borgharen en Itteren behoren tot deze vroege nederzettingen langs waterlopen.

Itteren ligt ten noorden van Borgharen behoorde in de middeleeuwen tot het bezit van de heren van Borgharen. In 1330 werd het dorp bij de eigendommen van de hertog van Brabant gevoegd en nog later kwam het in handen van Holland. Pas in 1410 kwam het kerkdorp door

een verschuiving van de Maasbedding aan de rivier te liggen. Ten noorden van het dorp, bij de monding van de Geul, is de kasteelhoeve Hartelstein gelegen.

Borgharen ligt ten noorden van Maastricht en ten zuiden van het dorp Itteren. De nederzetting is, net als Itteren, van Maastricht gescheiden door het Julianakanaal. Borgharen is laag aan de rivier gelegen, waardoor het bij hoog water geïsoleerd raakt.

In de 12de eeuw begon men met de bouw van het kasteel Borgharen. Kasteel Borgharen is een waterburcht, waarvan de grachten werden gevoed door de Kanjel, een gegraven waterloop naar een watermolen aan de Bovenstraat. Deze waterloop was van groot belang voor de ontwikkeling van Borgharen. In de loop van de tijd heeft zich rond het kasteel het dorp Borgharen gevormd.

De huizen en boerderijen van het dorp zijn lange tijd langs de Maas – aan de Bovenstraat, Middenstraat, Daalstraat, en ten zuiden van het kasteel rondom de kerk, aan de Kasteelstraat, Kerkstraat, Spekstraat en Schoolstraat – geconcentreerd gebleven. De naoorlogse nieuwbouw heeft zich tot de noord- en de oostzijde van het dorp beperkt.

4. Erfgoed

In 2010 is tijdens archeologische opgravingen te Borgharen een massagraf gevonden met de skeletten van 65 paarden. Uitgebreid archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat de paarden vrijwel zeker gedood zijn tijdens een veldslag rond Maastricht in 1794. De kunstenaar Adri Verhoeven heeft de locatie van het graf gemarkeerd met 65 grindblokken die verwijzen naar het aantal paardenskeletten in het graf.

De geschiedenis van kasteel Borgharen gaat terug tot de twaalfde eeuw. Het Kasteel Borgharen is een waterburcht, waarvan de grachten werden gevoed door de Kanjel, een gegraven waterloop naar een watermolen aan de Bovenstraat. Voor de ontwikkeling van Borgharen was deze Kanjel van doorslaggevende betekenis. Reeds in de Romeinse tijd heeft er ten oosten van het dorp een villa gelegen, waar nog in de Vroege Middeleeuwen gebruik van is gemaakt. Tot in het begin van de vorige eeuw waren de huizen en boerderijen van het dorp geconcentreerd langs de Maas, aan de Bovenstraat, Middenstraat, Daalstraat, en ten zuiden van het kasteel rondom de kerk, aan de Kasteelstraat, Kerkstraat, Spekstraat en Schoolstraat. Naoorlogse nieuwbouw is beperkt gebleven tot de noord- en de oostzijde van het dorp.

Het kerkdorp Itteren lag vroeger aan de Geul en kwam pas in 1410 door een verschuiving van de Maasbedding aan die rivier te liggen. Itteren behoorde ooit tot het bezit van de heren van Borgharen, maar in 1330 werd het dorp bij de eigendommen van de hertog van Brabant gevoegd. Later werd het Hollands bezit. Ten noorden van het dorp bij de monding van de Geul ligt de hoeve Hartelstein, oorspronkelijk een omgracht(e) kasteel(hoeve) met een legendarische geschiedenis die teruggaat tot de zonen van Karel de Grote. De naam Hartelstein is afgeleid van Hartert (bos) en Stein (stenen huis). In 1951 werd een deel van het grondgebied van Itteren afgestaan voor de ontwikkeling van het industriegebied van de Beatrixhaven en in 1970 is de gehele gemeente Itteren door Maastricht geannexeerd. Itteren kent nauwelijks grootschalige nieuwbouw met uitzondering van de uitbreiding van 1972 aan de oostkant van de dorpskern.

Tussen Itteren en Borgharen ligt aan de Wiegershof 1 de Hoeve Wiegershof. De hoeve ligt op een van oorspronkelijk omgracht terrein. Het complex werd gebouwd in 1793 door M. Soiron, uitgezonderd een oudere schuur uit het begin van de 18de eeuw. complex is toegankelijk via een poortpaviljoen met mansardetentdak; dat een lage gebogen voorvleugel onderbreekt in de grote schuur gemetselde spantbogen.

De inventarisatie van het gemeentelijk erfgoed is als een aparte bijlage aan het BP Grensmaas bijgevoegd.

Inventarisatie

Bestemmingsplan Grensmaas

December 2017

Gemeente Maastricht

Inhoudsopgave

1	Toelichting	4
1.1	Inleiding en systematiek	4
<hr/>		
2	Algemene richtlijnen	5
2.1	Algemene richtlijnen voor onderhoud, restauratie, wijziging en herbestemming van dominante en kenmerkende bouwwerken alsmede voor waardevolle cultuurhistorische elementen	5
2.2	Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen van waardevolle groenelementen	6
2.3	Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen in cultuurhistorische attentiegebieden en beschermde stadsgezichten	7
<hr/>		
3	Ruimtelijke karakteristiek Grensmaas	8
3.1	Begrenzing	8
3.2	Bodem en Waterhuishouding	8
3.3	Nederzettingen in het Cultuurlandschap	10
<hr/>		
4	Inventarisatie en specifieke richtlijnen	11
4.1	Inventarisatie en specifieke richtlijnen waardevolle cultuurhistorische elementen	11

1 Toelichting

1.1 Inleiding en systematiek

Het voorliggende deelrapport *Inventarisatie* vormt een van de drie onderleggers die ten doel hebben het cultureel erfgoed van Bestemmingsplan Grensmaas, goed gemotiveerd en gedocumenteerd, planologisch te beschermen (zie hiervoor de toelichting en de regels van dit bestemmingsplan)

Het is van belang om rekening te houden met de wettelijke verplichtingen, zoals vermeld in de wet Ruimtelijke Ordening en zoals vastgesteld door jurisprudentie. De voornaamste bepaling hierbij is de verplichting om iedere beslissing of aanbeveling goed te motiveren. Om aan deze eisen te voldoen is het noodzakelijk gebleken om het onderzoek op te delen in een drietal onderleggers die respectievelijk inzoomen op macro-niveau, micro-niveau en ondergronds niveau. Dit resulteert in een onderbouwing in drie deelrapporten *ruimtelijke karakteristiek*, *Inventarisatie*, en *Archeologie* waarin de waarden en verwachtingen zijn beschreven.

Macro-niveau

Het deelrapport *Ruimtelijke karakteristiek* behandelt het gebied Grensmaas op stedenbouwkundig en landschappelijk niveau. Hierin wordt een aantal thema's behandeld (waaronder infrastructuur, groen, bebouwing, verkaveling) dat samen het karakter van het bestemmingsplangebied bepaalt. Ook de beeldkwaliteit is in kaart gebracht. Het rapport *Ruimtelijke karakteristiek* dient ter motivering voor de planologische bescherming van bestemmingsplan Grensmaas. Daarnaast kan het worden aangewend als instrument en inspiratiebron voor het beheer en de verdere ontwikkeling van het gebied.

Micro-niveau

Het deelrapport *Inventarisatie* behandelt het bestemmingsplangebied Grensmaas op object- en structuurniveau. Het rapport dient als motivering voor de planologische bescherming van behoudenswaardige panden, complexen, objecten, structuren en groenelementen. Omdat niet alleen het pand, maar ook de directe omgeving van belang is ook deze bij het behoud van de specifieke karakteristiek meegenomen in de beschrijving.

Door de toevoeging van zowel algemene als specifieke richtlijnen kan het worden toegepast als instrument voor het beheer en de ontwikkeling op pand- of objectniveau en op structuurniveau.

Het deelrapport *Inventarisatie* is van belang bij de beoordeling van de omgevingsvergunning met de activiteit bouwen, slopen en/of aanleggen en bij de ontwikkeling van bouwplannen.

Ondergronds niveau

Het deelrapport *Archeologie* heeft betrekking op het bodemarchief. Dit rapport fungeert als motivering van de planologische bescherming van de ondergrondse behoudenswaardigheden.

Het rapport dient te worden geraadpleegd bij beslissingen op stedenbouwkundig niveau, bij de behandeling van ontheffingsprocedures en projectbesluiten en bij de beoordeling van de omgevingsvergunning met de activiteit bouwen, slopen en/of aanleggen.

Elk rapport moet worden beschouwd als een op zichzelf staand product en behelst enkele specifieke toepassingsmogelijkheden. Niettemin moeten deze drie rapporten die samen het MPE Grensmaas inhoud geven, als één totaalonderzoek worden beschouwd. Vandaar dat ze als onderdeel van het bestemmingsplan in de inspraak worden gebracht en de bijbehorende procedures zullen doorlopen.

2 Algemene richtlijnen

2.1 Algemene richtlijnen voor onderhoud, restauratie, wijziging en herbestemming van dominante en kenmerkende bouwwerken alsmede voor waardevolle cultuurhistorische elementen

De algemene uitgangspunten voor werkzaamheden aan cultuurhistorisch erfgoed zijn hieronder weergegeven. Of het nu een restauratie betreft, het aanpassen aan de huidige gebruikseisen of een herontwikkeling ten behoeve van toekomstig ander gebruik, de uitgangspunten welke hieronder staan beschreven moeten altijd een leidende rol spelen in het denkproces van omgang met cultureel erfgoed. Indien met gemotiveerde redenen voor vernieuwing en herontwikkeling wordt gekozen, dient dit eveneens te gebeuren vanuit deze cultuurhistorische randvoorwaarden.

Behoud gaat voor vernieuwen

Historische constructies, structuren en bouwmaterialen geven een pand belangrijke monumentale en historische waarde. Door de aanwezigheid hiervan is de geschiedenis en ontwikkeling van het monument afleesbaar. Vervangen of wijzigen van de bestaande constructies, structuren, materialen, details en indien van toepassing waardevolle interieuronderdelen gaan ten koste van de bouw- en cultuurhistorische waarde. Daarom dienen deze waarden gerespecteerd te worden.

Behoud door zorgvuldig ontwikkelen en vernieuwen

Toevoegingen dienen tot stand te komen op, in of bij de minst kwetsbare plekken van het beschermde pand. Een eigentijds ontwerp heeft hierbij de voorkeur, waarbij moderne materialen mogelijk zijn, mits passend bij de bestaande textuur en het kleurengamma. Dergelijke ingrepen dienen zorgvuldig te worden afgewogen en terughoudend worden vormgegeven.

Veranderingen of toevoegingen dienen bij voorkeur reversibel te zijn. Dit wil zeggen dat deze ooit weer ongedaan gemaakt kunnen worden zonder de monumentale waarden aan te tasten. De toe te passen technieken mogen geen mechanische, fysische of chemische schade toebrengen aan een monument.

Structuren eerbiedigen

Externe hoofdstructuren moeten gerespecteerd worden; dit geldt voor de voor- en achtergevelrooilijnen en de herkenbaarheid van bouwvolumes, zoals achterhuizen, schuren, koetshuizen en tuinhuizen.

Ook de interne structuur dient zoveel mogelijk in tact te blijven. Ingrepen in de structuur dienen te gebeuren met de grootst mogelijke zorgvuldigheid, waarbij optimaal aansluiting gezocht wordt bij het oorspronkelijke concept. Ingrepen moeten zodanig uitgevoerd worden, dat de oorspronkelijke structuur herkenbaar blijft.

Respect voor historisch materiaal

Alvorens tot vervanging van historisch materiaal over te gaan moet eerst onderzocht worden of bij het bestaande materiaal in slechte staat technisch herstel mogelijk is. Bij noodzakelijke vervanging van historisch materiaal wordt tot op detailniveau uitgegaan van gelijksoortig materiaalgebruik conform bestaande toestand. Indien dit niet mogelijk blijkt dient aansluiting gezocht te worden bij de historische materialen en substanties.

Respect voor authenticiteit

Bij restauratie moet men de historische gelaagdheid en de afleesbaarheid van het verleden in vormgeving, constructie en materiaalgebruik respecteren. Het transformatieproces, door verandering van het gebruik of functie, dat een gebouw door de tijd heen ondergaat, heeft historische waarde. Een monument ontleent ondermeer zijn waarde aan de bouwgeschiedenis.

Indien het oorspronkelijke materiaal reeds volledig verloren is gegaan wordt niet gepleit voor reconstructie, maar voor een eigentijds ontwerp zodat de geschiedenis in afleesbaar blijft.

Respect voor details

De kwaliteit van een monument wordt vaak bepaald door de aanwezigheid van historische bouwdetails. De oorspronkelijke detaillering in de vorm van voegwerk, gevelafwerking, decoraties, metselpatronen, roedeverdelingen in vensters, et cetera dient optimaal gerespecteerd te worden. Indien er sprake is van eigentijdse interventies, dient de detaillering qua maat en schaal in overeenstemming te zijn met het historische karakter van het pand.

Afweging bij sloop

Indien in uitzonderlijke gevallen ondanks de monumentale waarden toch sprake is van een afweging tot gehele of gedeeltelijke sloop van een rijksmonument of een gemeentelijk monument in het Maastrichts Planologisch Erfgoed (MPE) dient een zorgvuldige belangenafweging plaats te vinden.

Dit wil zeggen dat bij de planvorming het volgende vereist is:

- een gefundeerde onderbouwing dat behoud niet mogelijk is (technisch en ruimtelijk).
- documentatie van de te slopen onderdelen in de vorm van een bouwhistorische rapportage met fotomateriaal en opmetingstekeningen.

Archeologische toets bij graafwerkzaamheden

Indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 cm is een toets, of een nader archeologisch onderzoek uitgevoerd moet worden, verplicht indien:

- de ingreep gelegen is binnen een straal van 50 meter van een bekende vindplaats of historisch relict, omdat hierbinnen de kans groot is aanvullende informatie hierover aan te treffen (archeologische zone A)
- de ingreep gelegen is binnen de eerste stadsmuur (de zero-tolerance-zone ofwel archeologische zone A).
- De ingreep gelegen is binnen:
 - de eerste en tweede stadsmuur of binnen een historische dorpskern en een omvang heeft van minimaal 250 m² (archeologische zone B)
 - het buitengebied en een omvang heeft van minimaal 2500 m² (archeologische zone C)

Gebrekenrapport, bouwtechnisch rapport en/of cultuurhistorisch rapport (met bouwhistorisch onderzoek)

Indien de bouwkundige en/of monumentale kwaliteit van het object vooraf niet bekend is, kan het zijn dat bij de planbeoordeling een onderbouwing hiervan wordt vereist. Voor meer informatie hierover wordt verwezen naar de indieningseisen van de vergunning en de planregels van het bestemmingsplan.

Zorgvuldigheid tijdens uitvoering werkzaamheden

Historisch waardevolle elementen moeten tijdens restauratie- en verbouwingswerkzaamheden afdoende beschermd worden tegen beschadigingen.

Indien tijdens de uitvoering van vergunde werkzaamheden historische onderdelen (zowel wanneer dit archeologische elementen als bouwhistorische elementen betreft) te voorschijn komen waarvan het bestaan voordien niet bekend was, is de vergunninghouder verplicht dit te melden bij de gemeente Maastricht.

2.2 Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen van waardevolle groenelementen

- Behoud gaat vóór vernieuwen, vervangen of wijzigen. Indien toch voor vernieuwing, vervanging of wijziging wordt gekozen vanwege bijvoorbeeld afsterven of ziekte, dient dit te geschieden vanuit deze cultuurhistorische randvoorwaarden. De karakteristieke elementen en patronen in het landschap alsmede de sporen die de natuur en de mens in het landschap hebben achtergelaten, moet men zoveel mogelijk intact laten en het uiterlijk daarvan zoveel mogelijk behouden, respecteren en zo mogelijk versterken.

- Bij onderhoud en/of verandering moet men de plaatsing, vorm, groeiwijze, omvang en structuur respecteren. Er dient zoveel mogelijk aansluiting gezocht te worden bij de omgevingsarchitectuur en de cultuurhistorische karakteristiek.
- Bij herplant of nieuwe beplanting dient uitgegaan te worden van de oorspronkelijke soort, tenzij deskundig advies anders uitwijst.
- Geen schade in algemene zin mag worden toegebracht aan het waardevol groenelement alsmede moeten snoei- en onderhoudswerkzaamheden en/of het gebruik van bestrijdingsmiddelen, dusdanig uitgevoerd worden dat geen blijvende schade wordt toegebracht aan het waardevol groenelement.
- Bebouwing, aanleggen of slopen binnen, bij, op of aan een waardevol groenelement is alleen mogelijk indien de bestaande karakteristieken qua maat, schaal, materiaal en kleur gehandhaafd blijven.

2.3 Algemene richtlijnen voor onderhoud en wijzigingen in cultuurhistorische attentiegebieden en beschermde stadsgezichten

- Bij vernieuwing, vervanging of wijziging dient dit te geschieden vanuit deze cultuurhistorische randvoorwaarden en bij voorkeur middels een eigentijds ontwerp, afgestemd op de omgeving. De historisch gegroeide en stedenbouwkundige structuur, inclusief de openbare ruimte en groenstructuren, moet men zoveel mogelijk intact laten en de ruimtelijke samenhang daarvan zoveel mogelijk behouden, respecteren en zo mogelijk versterken.
- Bij onderhoud en/ of verandering moet men het oorspronkelijk stedenbouwkundig concept respecteren. Hierbij dient rekening gehouden te worden met oorspronkelijke en/of bestaande rooilijnen, bouwmassa's, hoogten, bebouwingseenheden, kapvormen, situering, openingen in de gevelwand, parcelering, groenstructuren enz.
- Wijzigingen in het cultuurhistorisch attentiegebied of het beschermd stadsgezicht moeten afgestemd zijn op de schaal en maat van de historische karakteristiek en het architectonisch idioom. Gevel- en raamindeling, kleur- en materiaalgebruik alsmede de textuur en de korrelgrootte van de vernieuwing dienen afgestemd te zijn op de omgeving.
- Bij de inrichting van de openbare ruimte dient men rekening te houden met waardevolle details zoals bijvoorbeeld straatmeubilair, terreinafscheidingen, bestratingsmateriaal en beeldbepalende bomen of hagen.
- Bij sloop van niet nader gewaardeerde panden, dient een cultuurhistorische verkenning te worden uitgevoerd, om vast te kunnen stellen of er niet eerder opgemerkte cultuurhistorische waarden aanwezig zijn en om de juiste afweging tot besluit tot sloop te kunnen maken.

3 Ruimtelijke karakteristiek Grensmaas

3.1 Begrenzing

Het plangebied beslaat het gebied van Itteren en Borgharen tussen Maas en Julianakanaal met uitzondering van de bebouwde kommen van Itteren en Borgharen zelf. In het plangebied vonden tussen de Maas en de Spekstraat-Pasestraat, die de kernen van Itteren en Borgharen verbindt, sinds 2008 grootschalige werkzaamheden plaats in het kader van het Grensmaasproject. Deze werkzaamheden zijn van grote invloed geweest op het uiterlijk aanzien van het gebied. dat zij niet onbesproken kunnen blijven.

3.2 Bodem en Waterhuishouding

Het plangebied van het bestemmingsplan Grensmaas ligt in het dal van de West-Maas. De West-Maas is circa 2 miljoen jaar geleden ontstaan en vormt tot op de dag van vandaag het Maasdal. De diepere ondergrond bestaat uit de Formatie van Maastricht, die samengesteld is uit fijnkorrelige, zachte kalksteen met in de bovenste delen harde kalksteenbanken, die als mariene afzettingen tijdens het Boven-Krijt in een ondiepe zee zijn gevormd (circa 99 tot 65 miljoen jaar geleden). Het huidige Maasdal bestaat uit verschillende rivierterrassen. Dat zijn restanten van riviervlakten waarin de rivier zich heeft ingesneden en op een lager niveau een vlakte is gaan vormen. De terrassen zijn gedurende het Kwartair ontstaan door tektonische opheffing in combinatie met fasen van insnijding van de rivier onder invloed van het klimaat. In de koude perioden (ijstijden) was de Maas een brede, vlechtende, verwilderde rivier. De rivier bestond uit meerdere stroomdraden die gescheiden werden door zand- en grindbanken. De fluctuaties in de rivierafvoer waren groot, met nauwelijks afvoer in de winter en juist een hoge afvoer in het voorjaar na het smelten van sneeuw en ijs. Door de gemakkelijke verwerking van gesteente en de lage vegetatiedichtheid in het koude klimaat was er veel sediment beschikbaar voor transport door de rivier. Een deel hiervan werd vrijgemaakt door erosie van oudere afzettingen van de Maas. Het grote aanbod van sediment in de Maas zorgde ervoor dat de rivier voornamelijk sediment in de bedding afzette waardoor een brede riviervlakte ontstond.

Tijdens de warme perioden was de Maas een meanderende rivier met één hoofdstroom en soms met enkele nevengeulen, net zoals de huidige Maas. Een meanderende rivier snijdt zich in door de geringere aanvoer van sediment uit het achterland (minder verwerking en een hogere vegetatiedichtheid in het stroomgebied van de rivier). Hierdoor en door de laterale erosie van oevermateriaal ontstaat er een smalle riviervlakte die iets dieper ligt dan de oude riviervlakte uit de voorafgaande koude periode. Door een afwisseling van koude en warme perioden zijn op deze manier rivierterrassen ontstaan, nog versterkt door de tektonische opheffing van het gebied. De oudste rivierterrassen en dus de oudste afzettingen, liggen het hoogst, de laagterrassen zijn jonger en liggen dus lager, en de huidige riviervlakte ligt het laagst.

De Maas stroomde vroeger stroomafwaarts van Itteren naar het noorden. In de Middeleeuwen verlegde de Maas haar loop naar het stroomafwaartse deel van de Geul. In de huidige situatie is de Maas sterk versmald. De overstromingsvlakte is aan Nederlandse en Belgische zijde verkleind door de aanleg van dijken en kades om de dorpskernen heen.

De periode van de Late Bronstijd en IJzertijd werd het Maasdal steeds meer bedekt met nieuwe sedimenten. Vanaf de Late IJzertijd nam de sedimentatiesnelheid toe door akkerbouw en ontbossing. Van de Late IJzertijd of vroeg-Romeinse tijd is duidelijk geworden dat in het plangebied graanakkers, vochtige hooilanden, loofbossen en broekbossen voorkwamen. De laagte waarin nu de Oude Kanjelbeek ligt is dan al grotendeels opgevuld. De grindruggen en andere hooggelegen delen van het Geistingenterras waren gunstig voor bewoning. Behalve in de

laagste delen waar broekbossen voorkwamen, was er ook landbouw mogelijk. In het plangebied zijn op vrijwel alle hooggelegen delen menselijke activiteiten uit de Late-Bronstijd en IJzertijd aangetoond.

De sedimentatiesnelheid op de overstromingsvlakte nam in de periode van de Romeinse tijd en de Middeleeuwen verder toe. In deze periode waren er graanakkers (rogge, tarwe, haver en gerst), vochtige en schrale hooilanden en broekbossen. In de Hoge en Late Middeleeuwen spelen bossen geen belangrijke rol meer. In de Romeinse tijd en in de Middeleeuwen kon bewoning plaatshebben op de hoge delen in het plangebied. Na de Vroege Middeleeuwen is het plangebied vrijwel alleen agrarisch in gebruik geweest. Vanaf die tijd was er hoogstwaarschijnlijk geen bewoning op andere plaatsen dan waar nu ook nog bebouwing staat.

Geomorfologie van het plangebied; situatie in 1985 (Naar Berg, 1987)

In de Maas vonden sinds de Middeleeuwen, maar vooral vanaf het midden van de 19e eeuw steeds meer ingrepen plaats om land aan te winnen en oevererosie te voorkomen. Vooral vanaf circa 1850 werd dit voortvarend aangepakt. Een grote landschappelijke ingreep was de aanleg van het Julianakanaal in de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw, waarbij ook het wegenpatroon ingrijpende veranderingen onderging.

3.3 Nederzettingen in het Cultuurlandschap

De oudste nederzettingen in het Maasdal liggen langs de Maas en de natte beekdalen.

In de vroege middeleeuwen waren de rivier- en beekdalen overwegend nog dicht bebost met moerasbossen van wilgen, essen, elzen en populieren.

De ontginning van deze bossen vond vooral vóór het jaar 1000 plaats, waarbij de lager gelegen gebieden voor grasland en boomgaarden werden benut en de hoger gelegen terreinen voor akkerland.

Borgharen en Itteren behoren tot deze vroege nederzettingen langs waterlopen.

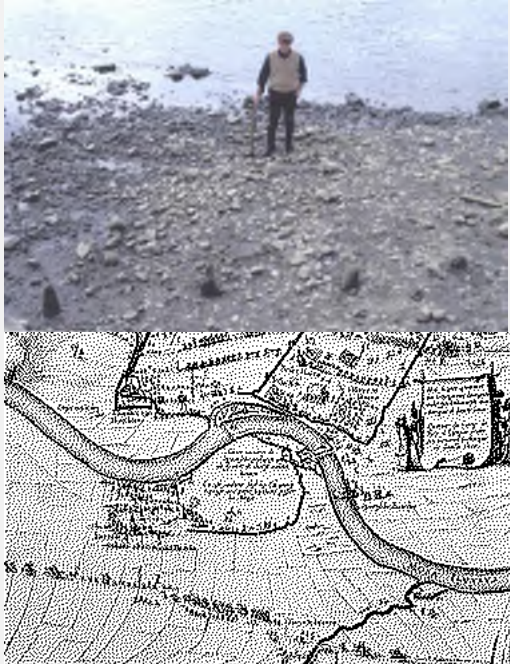
De bebouwing buiten de nederzettingen Itteren en Borgharen is beperkt tot enkele grote hoeves, de bebouwing in de Ankerpoort (als onderdeel van het industrieterrein Beatrixhaven) en de bebouwing ten behoeve van de bediening van de sluis van Borgharen.

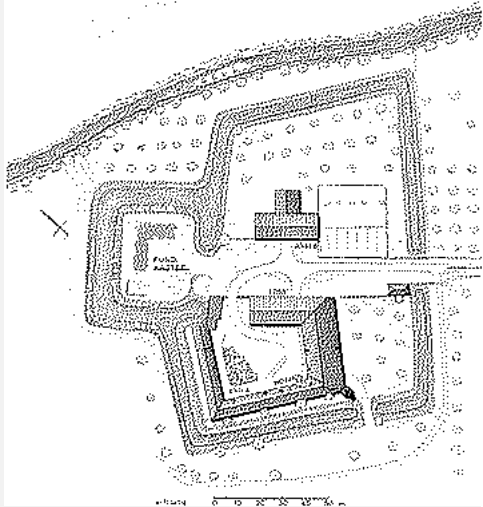

- Kasteelhoeve Hartelstein. Het eigenlijke kasteel was waarschijnlijk een L-vormig gebouw met ommuurde binnenplaats en het werd in de 16e eeuw nog bewoond, terwijl er in 1629 nog een garnizoen in werd gehuisvest. Het kasteel was in de 18e eeuw al verdwenen, enkel de voorburch is blijven bestaan als Kasteelhoeve Hartelstein.
- Het Wiegershof is een historische hoeve, gelegen aan Wiegershof 1 te Borgharen. Het betreft een gesloten hoeve die oorspronkelijk omgracht was en al in de 17e eeuw bestond. De huidige boerderij is van 1793 en werd in opdracht van Charles-Servais de Rosen ontworpen door Mathias Soiron.

4 Inventarisatie en specifieke richtlijnen

4.1 Inventarisatie en specifieke richtlijnen waardevolle cultuurhistorische elementen

LOCATIE	Aan de Maas, bij nr.20 en bij de monding van de Kleine Geul Itteren
GEGEVENS	Grenspalen 107 en 108
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3668
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	<p>Objectbeschrijving: Gietijzeren grenspaal die samen met een paal aan de andere zijde van de Maas, de grens bepaalt tussen Nederland en België, ter hoogte van Itteren. De grens ligt in het midden van deze twee palen, in de Maas. De paal is aangebracht in 1843, toen de grenzen werden vastgesteld, nadat België zich in 1830 onafhankelijk had verklaard. De paal maakt onderdeel uit van een reeks dezelfde palen langs de Nederlands-Belgische grens. De paal heeft een naar boven toe versmallende, kegelvorm, geplaatst op een achtkantige basis. Bovenop is een piron-vorm. Op de grenspaal zijn in reliëf de wapens van Nederland en België en het jaartal 1843 aangebracht, evenals het nummer van de paal: nr.107 en 108.</p>
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als markering van de Nederlands-Belgische grens, zoals vastgesteld in 1843.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Grenspaal 108 ligt opgeslagen op de hoeve Hartelstein en dient na de werken van grensmaas te worden teruggeplaatst.

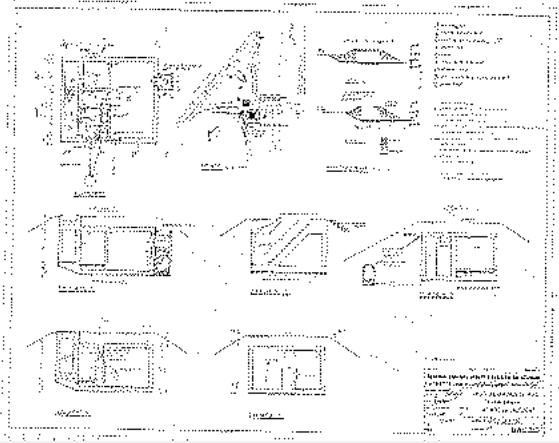
LOCATIE	Estacade in de Maas Itteren
GEGEVENS	Estacade
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3671
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	<p>Objectbeschrijving:</p> <p>De estacade is een paalversperring die de doorgang van schepen over de Maas vanuit noordelijke richting moest belemmeren in oorlogstijd. De estacade bestaat uit een rij (eiken-)houten palen, die in de rivierbodem zijn verzonken. Ze zijn vermoedelijk voorzien van smeedijzeren paalschoenen. De restanten van de palen zijn alleen bij laag water te zien. De estacade dateert vermoedelijk uit de 17^e eeuw. De paalversperring is reeds te zien op een kaart uit 1632.</p>
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als onderdeel van de vesting Maastricht: de estacade was bedoeld om de stad te beschermen tegen vijandige schepen.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen

LOCATIE	Hartelstein 204 6200AA Maastricht
GEGEVENS	Restanten kasteelruïne Hartelstein
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3770
FOTO'S	 <p><i>Links grondplan met locatie funderingen kasteelruïne Hartelstein; boven herplaatste wapenstein van het vml. kasteel in de poort van de hoeve Hartelstein</i></p>
OMSCHRIJVING	<p>Inleiding Het kasteel dateert uit de late 14e eeuw. Hartelstein heette oorspronkelijk Hartard en was een leengoed van de heren van Valkenburg. In 1365 kwam dit leengoed in bezit van de familie Schoonvorst en in 1415 van het geslacht Van Berghe; in 1471 van Van Ghoir; in 1681 van De Billené en in 1696 werd het door generaal Volckershoven verworven. Via het geslacht Van Dopff kwam het in de late achttiende eeuw in bezit van de familie Mewen.</p> <p>Objectbeschrijving: Van het kasteel Hartelstein, zijn slechts de fundamenteën bewaard zijn gebleven. Het kasteel lag aan de noordzijde van een omgracht terrein, waarbinnen de hoeve en een voorraadschuur lagen. De hardstenen poortomlijsting van het kasteel is later overgeplaatst naar de kasteelhoeve: in deze poort bevindt zich het wapen van Van Volckershoven en het jaartal 17-05. De hoeve is beschermd als Rijksmonument</p>
WAARDERING	<p>Waardering: Het object is van cultuurhistorische waarde als archeologisch waardevol terrein en vanwege de cultuurhistorische samenhang met de grachten en de kasteelhoeve Hartelstein</p>
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen

LOCATIE	Hoek Kasteelstraat – Middenstraat Borgharen
GEGEVENS	wegkruis
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element Gm - 3702
FOTO'S	 <p>Het kruis</p> <p>Het kruis met omliggend bloemenperk, hekwerk en de twee linden</p>
OMSCHRIJVING	<p>Objectbeschrijving: Wegkruis, gelegen aan het kruispunt van de Kasteelstraat en de Middenstraat en een voetpad richting de Maas. Het betreft een laatnegentiende-eeuws, neogotisch gietijzeren kruis. Centraal is een afbeelding van Christus in een stralenkrans, met engelen in de uiteinden van het kruis. In de voet van het kruis is een beeltenis van Maria. De uiteinden zijn versierd met opengewerkte vierpasmotieven. Het kruis is geplaatst op een betonnen sokkel. Hierop is een tekstbord geplaatst: 'Mijn Jezus Barmhartigheid'. Het kruis is geplaatst in een bloemenperk, dat aan de straatzijde is omgeven met twee haaks op elkaar geplaatste, smeedijzeren hekwerken op een bakstenen voetmuurtje. Het kruis wordt geflankeerd door twee gekandelaberde lindebomen en aan de achterzijde afgeschermd door een meidoornhaag. De groenaanleg dateert uit de twintigste eeuw.</p>
WAARDERING	Het object is van kunsthistorisch belang vanwege de esthetische kwaliteit van het neogotische, gietijzeren kruis. Daarnaast is het van cultuurhistorische waarde als uiting van de katholieke religie. Het kruis vormt een eenheid met de groenaanleg eromheen en samen vormen ze het een beeldbepalend element in het landschap aan de rand van de dorpskern van Borgharen.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. • <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geen aanvullende richtlijnen.

LOCATIE	Maasoever Itteren
GEGEVENS	Veertrap
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element Gm - 3674
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	<p>Objectbeschrijving: Hardstenen trap van de oever van de Maas naar het (verdwenen) aanlegpunt van het veer over de Maas naar België. De trap bestaat uit brede hardstenen treden tussen hardstenen zijbanden. De treden zijn gebosseerd om uitglijden te voorkomen. Enkele treden zijn vernieuwd. De trap is in de negentiende eeuw aangelegd. Oorspronkelijk was er aan de bovenzijde een overkapping met een bel, om de veerman te roepen. De bekendste veerman is Joseph Smeets (1868-1924).</p>
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als herinnering aan de veerovergang over de Maas tussen Itteren en België.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen

LOCATIE	Pasestraat buiten bebouwde kom 50.8900; 5.6953 Borgharen
GEGEVENS	wegkruis
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3706
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	Objectbeschrijving: Wegkruis op het kruispunt tussen de Pasestraat en een veldweg. Het gaat om een hardstenen kruis uit de eerste helft van de twintigste eeuw. De kruisarmen hebben een driepasvorm. Het kruis staat op een geprofileerde sokkel. In de voet van het kruis is de volgende tekst gegraveerd: <i>'Hier God, besjerm Ittere en Haare van ut water'</i> . Achter het kruis is een haag geflankeerd door twee lindebomen en voor het kruis twee hardstenen paaltjes, waartussen ooit een ketting gespannen was (nu verdwenen). De ruimte tussen de paaltjes en het kruis is verhard met moderne grindtegels.
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als lokale uiting van het katholicisme en als religieus markeerpunt op het kruispunt van twee wegen. Het kruis is in de nabijheid van de Maas gesitueerd en opgericht als bescherming tegen hoog water. Het is tevens van kunsthistorisch belang vanwege de decoratieve vormgeving van het kruis.
RICHTLIJNEN	Algemeen: <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. Objectgericht: <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen.

ADRES	Sluisdijk 51: schuilplaats uit de Koude Oorlogsperiode bij de stuw van Borgharen 6223 AB Maastricht	
GEGEVENS	Oorspronkelijke functie: schuilplaats voor bedieningspersoneel Huidige functie: nvt	
STATUS	Dominant bouwwerk (de stuw is beschermd als Rijksmonument) GM - 3771	
FOTO'S	 <p data-bbox="459 1066 805 1124"><i>Sluisdijk 51: ligging van de twee bunkers de stuw</i></p>	 <p data-bbox="938 1066 1252 1097"><i>Sluisdijk 51: interieur bunker uit 1975</i></p>
	 <p data-bbox="459 1637 762 1668"><i>Sluisdijk 51: trap bunker bij de stuw</i></p>	 <p data-bbox="826 1585 1082 1617"><i>Oorspronkelijke bouwtekening</i></p>
OMSCHRIJVING	<p data-bbox="459 1709 1401 1798">De schuilkamer uit de Koude Oorlogsperiode werd in 1975 gebouwd en was bedoeld om het bedieningspersoneel van Rijkswaterstaat te beschermen tegen fall out na een nucleaire aanval of ramp. De schuilplaats was berekend op 12 personen.</p> <p data-bbox="459 1805 1401 1895">Informatie over het functioneren van een dergelijke schuilplaats bijvoorbeeld in de notitie van de minister van Binnenlandse Zaken dd 5 december 1979: Aanbevelingen voor het gebruik van openbare schuilgelegenheden.</p>	

WAARDERING	<ul style="list-style-type: none"> • het de typologische, functionele en bouwtechnische kenmerken van het streekeigen bouwen heeft. • het object is voor Maastricht en omgeving een uniek voorbeeld van de architectuur van schuilplaatsen uit de tijd van de Koude Oorlog. • het object is nog vrijwel volledig intact inclusief de voorzieningen die nodig waren om enkele dagen te kunnen overleven.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Geen aanvullende richtlijnen

ADRES	Sluisdijk 51: bunker (WO-II) bij de stuw van Borgharen 6223 AB Maastricht
GEGEVENS	Oorspronkelijke functie: bunker Huidige functie: nvt
STATUS	Dominant bouwwerk (de stuw is beschermd als Rijksmonument) GM - 3772
FOTO'S	 <p>The 'FOTO'S' section contains two images. On the left is a technical drawing consisting of a cross-section (top) and a floor plan (bottom) of a bunker. The cross-section shows a multi-level structure with a flat roof and internal rooms. The floor plan shows a rectangular layout with various rooms and a central corridor. On the right is an aerial photograph of the site, showing a canal and a dike. Two white stars mark the locations of the bunkers, with the text 'WO II' and 'Koude oorlog' nearby.</p> <p><i>Sluisdijk 51: ligging van de twee bunkers</i></p> <p><i>Doorsnede-tekening en plattegrond van de bunker uit de WO-II</i></p>
OMSCHRIJVING	<p>De schuilplaats uit de WO II werd in 1937 gebouwd. De schuilkamer is na de oorlog gevuld met zand maar wel nog volledig intact en ook zichtbaar in het maaiveld langs de weg naar Borgharen. Het heeft de vorm van de klassieke overdekte schuilloopgraven zoals die ook in de stad (bijvoorbeeld bij het station, op de Wilhelminasingel en op het Volksplein) zijn aangelegd. De schuilplaats bestaat dan uit een enkele onderaards aangelegde gang met aan weerszijden een toegang.</p> <p>Dergelijke schuilloopgraven worden beschreven in de brochure 'Schuilloopgraven' van de Nederlandsche vereniging voor Luchtbescherming, Den Haag 1938.</p>
WAARDERING	<p>Het object is van cultuurhistorische waarde omdat het de typologische, functionele en bouwtechnische kenmerken van het streekeigen bouwen heeft.</p> <p>In Maastricht werden alle andere schuilloopgraven uit deze periode opgeruimd.</p>
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Indien mogelijk zou de bunker uit de WO-II weer blootgelegd kunnen worden.

LOCATIE	Spekstraat buiten bebouwde kom Borgharen
GEGEVENS	wegkruis
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3705
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	Objectbeschrijving: Wegkruis, bevestigd op een boom aan de oostzijde van de Spekstraat, buiten de bebouwde kom van Borgharen. Het gaat om een houten crucifix met een gegoten metalen Christusfiguur. Boven het kruis is een metalen plaatje met 'INRI' bevestigd. Het geheel is bevestigd op een houten ombouw met een klein afdakje. Het kruis dateert uit de tweede helft van de twintigste eeuw, maar is mogelijk geplaatst op de plek van een ouder wegkruis.
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als lokale uiting van het katholicisme en als religieus markeerpunt in het landschap.
RICHTLIJNEN	Algemeen: <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. Objectgericht: <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen

LOCATIE	Stuifkensweg Itteren
GEGEVENS	wegkruis
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3678
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	<p>Objectbeschrijving: Smeedijzeren kruis uit het midden van de twintigste eeuw. De kruisarmen hebben gevorkte uiteinden. Op het kruis is een gegoten metalen corpus bevestigd. Het kruis staat op een (kunst-)stenen sokkel. hiertegen is een marmeren plaquette bevestigd met daarop de tekst: <i>'Slivenier, besjerm oos Ittere'</i>. Het kruis is bedoeld als bezwering tegen (met name) hoogwater.</p>
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als lokale uiting van het katholicisme, en als devotieobject in het landschap. Het is van enige kunsthistorische waarde vanwege de vormgeving van het kruis.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen

LOCATIE	Weg naar Hartelstein Itteren
GEGEVENS	veldkruis
STATUS	Waardevol cultuurhistorisch element GM - 3679
FOTO'S	
OMSCHRIJVING	<p>Objectbeschrijving: Veldkruis aan de weg naar Hartelstein, naast de oever van het Julianakanaal. In 1897 werd hier een wegkruis geplaatst door de familie Prickaerts-Savelberg van hoeve Hartelstein. Het oorspronkelijke, neogotische, kruis is rond 1980 vervangen door het huidige, dat afkomstig is uit Valkenburg en uit ca.1920 dateert. Het kruis is van smeedijzer en heeft een opengewerkte vorm van kruisende, rechte staven, met pijlvormige versieringen op de kruisarmen, voorzien van sierblaadjes. Op de kruising is een gesmede roos bevestigd. De kruisvoet is voorzien van een gesmeed palmbblad met een strik aan de onderzijde. Het kruis is geplaatst op een rechthoekige hardstenen sokkel met een brede voet en een ingesnoerde bekroning. Aan de voorzijde van het blok is een tekst in gegraveerd: <i>“J M J – Geef ons het eeuwige leven, bewaar ons voor alle onheil en besmettelijke ziekte – O strijdende Christenen, bid voor de lijdende zielen”.</i></p>
WAARDERING	Het object is van cultuurhistorische waarde als lokale uiting van het katholicisme en als religieuze markering in het landschap. Het is tevens van hoge kunsthistorische waarde vanwege het decoratieve siersmeedwerk van het kruis.
RICHTLIJNEN	<p>Algemeen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Voor de algemene richtlijnen voor dominante en kenmerkende bouwwerken, alsmede de waardevolle cultuurhistorische elementen, zie paragraaf 2.1 van dit rapport. <p>Objectgericht:</p> <ul style="list-style-type: none"> Geen aanvullende richtlijnen

Bestemmingsplan Grensmaas

Cultuurwaardenonderzoek Deelrapport Archeologie

Augustus 2017

Gemeente Maastricht

1 Inleiding

Dit deelrapport Archeologie is opgesteld ten behoeve van de implementatie van het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime (afgekort MPE) in het bestemmingsplan Grensmaas. Het rapport heeft betrekking op het archeologisch bodemarchief en fungeert als motivering van de planologische bescherming van de archeologische zones zoals vermeld in het onderhavige bestemmingsplan. Het deelrapport Archeologie dient te worden geraadpleegd door een deskundige op het gebied van archeologie van de gemeente Maastricht bij beslissingen op stedenbouwkundig niveau, bij de behandeling van de omgevingsvergunning voor de activiteiten bouwen, aanleggen, en slopen, of het opheffen voor planologisch strijdig gebruik.

2 Werkwijze archeologisch bureauonderzoek

Dit deelrapport Archeologie behorende bij het bestemmingsplan Grensmaas is tot stand gekomen door de bestudering van bekende archeologische waarden binnen het plangebied, literatuurstudie en de raadpleging van andere relevante informatiebronnen.

Archeologische vindplaatsen zijn onderzocht aan de hand van twee databases:

1. Het Wetenschappelijk Onderzoekskader (WOK) voor het gemeentelijk gebied van Maastricht, opgesteld in het kader van het A2-project in 2008.¹ De in deze database opgenomen bekende archeologische waarden worden gevisualiseerd in en beheerd binnen het gemeentelijke Geografische Informatie Systeem: FlexiNext.
2. Het landelijke Archeologisch Informatie Systeem (Archis 3) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), waarin archeologische vondstlocaties en monumenten (AMK-terreinen) zijn opgenomen.

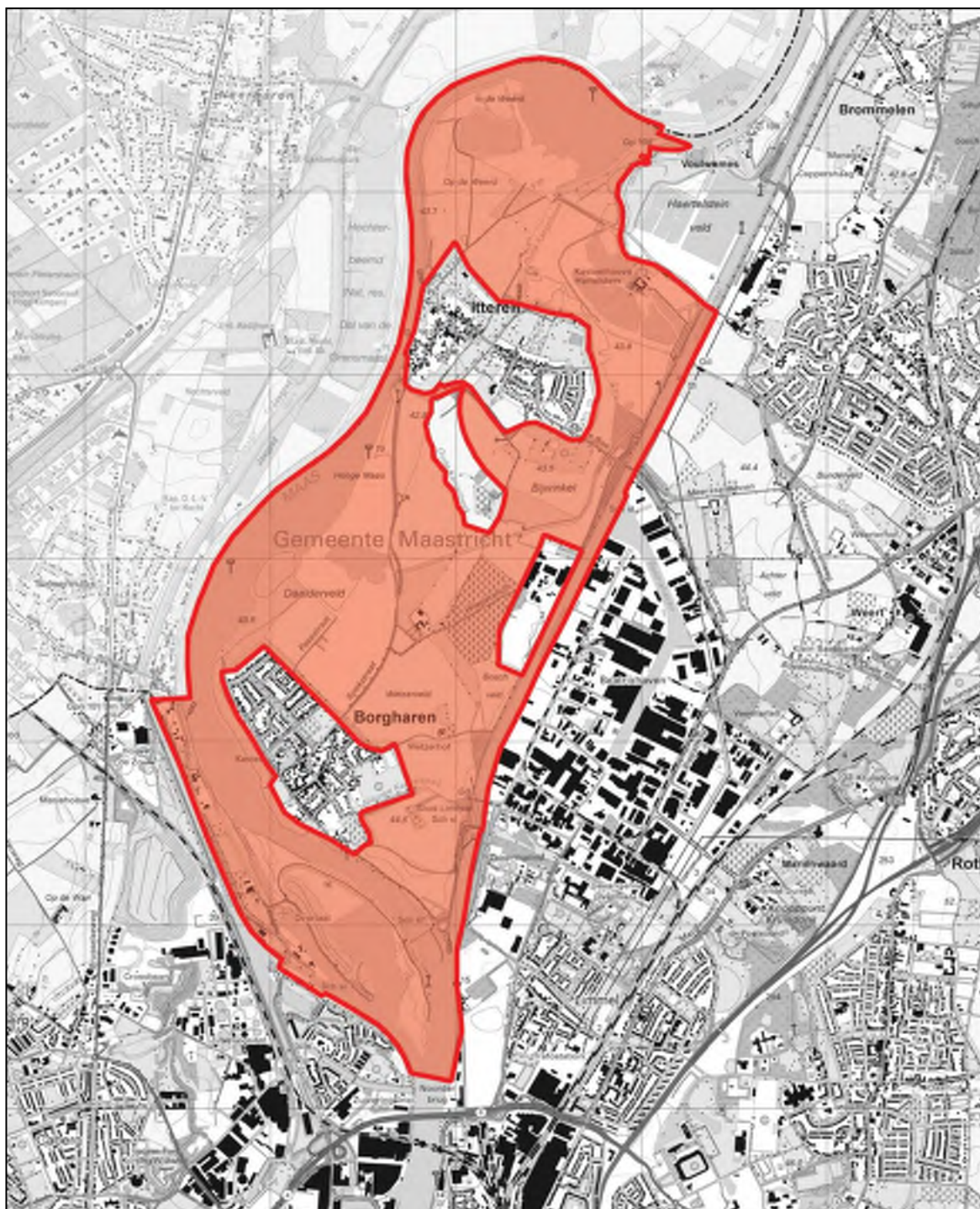
Beide databases verschaffen een compleet beeld van alle tot nu bekende archeologische waarden binnen het plangebied van het onderhavige bestemmingsplan. Tijdens de inventarisatie is de gemeentelijke database (FlexiNext) geactualiseerd en vergeleken met de landelijke database van Archis 3. Waar nodig zijn correcties doorgevoerd, met name in het geval van foutieve coördinaten. Daarnaast zijn gegevens van alle geregistreerde archeologische opgravingen (begeleidingen, proefsleuven en definitieve opgravingen) verzameld. Tot slot is in aanvulling op beide databases ook de Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Limburg geraadpleegd.

Voor de reconstructie van de landschappelijke setting is gebruik gemaakt van de geomorfologische kaart (Berg 1989; Berg en Cate 1987) en de bodemkaart (Vleeshouwer en Damoiseaux 1990) en de daarbij behorende toelichtingen. Tevens is achtergrondliteratuur geraadpleegd inzake de morfologische ontwikkeling van de Maasvallei en de geologische geschiedenis en bodemgesteldheid van het plangebied.

Tenslotte is informatie verzameld over verstoringen van de bodem, die de gaafheid en conservering van archeologische resten in de ondergrond ernstig hebben aangetast. Hierbij zijn bodemsaneringsgegevens bij de gemeente geraadpleegd en zijn ontgrondingsgegevens bij de Provincie Limburg opgevraagd.

¹ Quadflieg en Visser 2008.

De dorpskernen van Itteren en Borgharen, de recreatievijver ten zuiden van Itteren en het bedrijfsterrein van Ankerpoort/Sibelco liggen wel binnen de gebiedsgrenzen, maar behoren niet tot het plangebied. Voor een meer samenhangend beeld worden ook de archeologische waarden van deze gebieden genoemd. Het bestemmingsplan geldt echter **alleen** voor het **plangebied**.

Figuur 1: plangebied.

3 Gebiedsbeschrijving

3.1 Inleiding

Vanwege hun relevantie voor het archeologisch bodemarchief wordt in het hiernavolgende een aantal landschappelijke kenmerken van het plangebied van het bestemmingsplan Grensmaas beschreven.

Het fysieke landschap geeft bruikbare indicaties over de bewoningsgeschiedenis, het archeologische potentieel (waar archeologische vindplaatsen verwacht kunnen worden), alsmede de mate van gaafheid en conservering van archeologische vindplaatsen. Daarom is in dit deelrapport Archeologie een karakterisering van de geologie, geomorfologie en bodemgesteldheid binnen het bestemmingsplan Grensmaas opgenomen. In de volgende paragrafen wordt verduidelijkt hoe de ondergrond en het fysieke landschap zich ontwikkeld hebben binnen het plangebied.

3.2 Geologie

Het plangebied van het bestemmingsplan Grensmaas ligt in het dal van de zgn. West-Maas. De West-Maas is circa 2 miljoen jaar geleden ontstaan en vormt tot op de dag van vandaag het Maasdal. De diepere ondergrond bestaat uit de Formatie van Maastricht, die samengesteld is uit fijnkorrelige, zachte kalksteen met in de bovenste delen harde kalksteenbanken, die als mariene afzettingen tijdens het Boven-Krijt in een ondiepe zee zijn gevormd (circa 99 tot 65 miljoen jaar geleden). In het daarop volgende geologische tijdvak, het Tertiair (circa 65 tot 2,5 miljoen jaar geleden), was het klimaat warm en vochtig, waardoor op grote schaal chemische verwerking van de kalksteen optrad. Mede door dit geologische proces en de laterale erosie van de Maas heeft zich toen een uitgestrekte schiervlakte ontwikkeld. Vervolgens hebben de Maas en andere rivieren en beken in Zuid-Limburg zich gedurende het Kwartair (circa 2,5 miljoen jaar geleden tot heden) ingesneden in deze schiervlakte.

3.3 Geomorfologie

Het huidige Maasdal bestaat uit verschillende rivierterrassen. Dat zijn restanten van riviervlakten waarin de rivier zich heeft ingesneden en op een lager niveau een vlakte is gaan vormen. De terrassen zijn gedurende het Kwartair ontstaan door tektonische

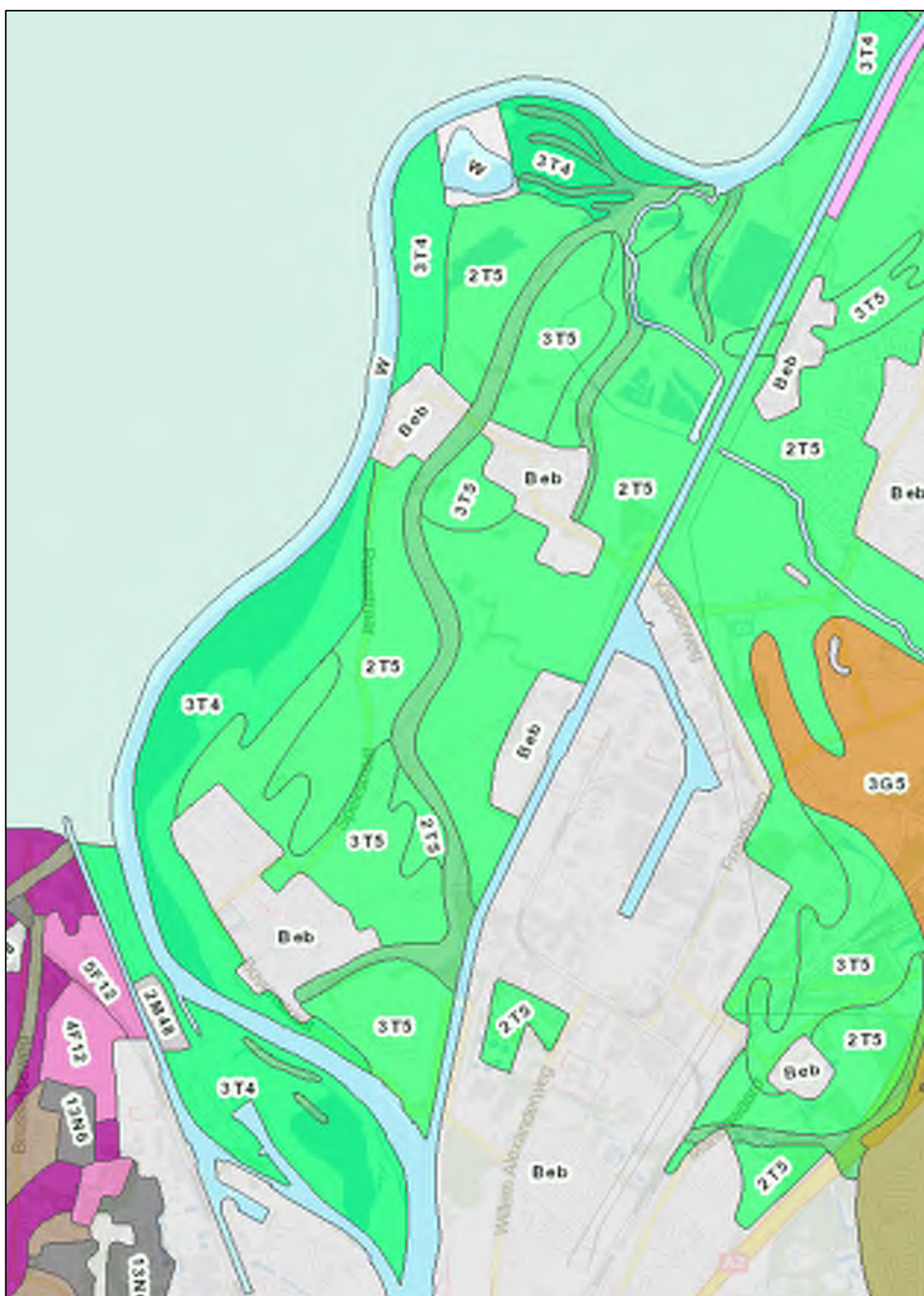
opheffing in combinatie met fasen van insnijding van de rivier onder invloed van het klimaat.

In de koude perioden (ijstijden) was de Maas een brede, vlechtende, verwilderde rivier. De rivier bestond uit meerdere stroomdraden die gescheiden werden door zand- en grindbanken. De fluctuaties in de rivierafvoer waren groot, met nauwelijks afvoer in de winter en juist een hoge afvoer in het voorjaar na het smelten van sneeuw en ijs. Door de gemakkelijke verwerking van gesteente en de lage vegetatiedichtheid in het koude klimaat was er veel sediment beschikbaar voor transport door de rivier. Een deel hiervan werd vrijgemaakt door erosie van oudere afzettingen van de Maas. Het grote aanbod van sediment in de Maas zorgde ervoor dat de rivier voornamelijk grind in de bedding afzette waardoor een brede riviervlakte ontstond.

Tijdens de warme perioden was de Maas een meanderende rivier met één hoofdstroom en soms met enkele nevengeulen, net zoals de huidige Maas. Een meanderende rivier snijdt zich in door de geringere aanvoer van sediment uit het achterland (minder verwerking en een hogere vegetatiedichtheid in het stroomgebied van de rivier). Hierdoor en door de laterale erosie van oevermateriaal ontstaat er een smalle riviervlakte die iets dieper ligt dan de oude riviervlakte uit de voorafgaande koude periode. Door een afwisseling van koude en warme perioden zijn op deze manier rivierterrassen ontstaan, nog versterkt door de tektonische opheffing van het gebied. De oudste rivierterrassen en dus de oudste afzettingen, liggen het hoogst, de laagterrassen zijn jonger en liggen dus lager, en de huidige riviervlakte ligt het laagst.

De bovenste vijf meter van het pakket afzettingen in het plangebied zijn voor de archeologie en voor het begrijpen van de vorming van het landschap het meest relevant. Deze afzettingen zijn gevormd vanaf het midden van de laatste ijstijd, het Weichselien, en vooral in het Laat-Weichselien en het Holoceen, de huidige warme tijd. Het Laat-Weichselien bestaat uit vier afwisselende relatief koude en relatief warme perioden. Het Late Dryas is samen met het kort durende Vroege Dryas een relatief koude periode, het Bølling en Allerød zijn beide twee relatief warme perioden. Het op het Late Dryas volgende Vroeg-Holoceen vormt de overgang van een koud naar een warmer klimaat. Het Holoceen wordt op basis van de ontwikkeling van de vegetatie nog verder onderverdeeld. Het Vroeg-Holoceen komt overeen met het Preboreaal en Boreaal. Na het Boreaal volgen het Atlanticum, het Subboreaal en het huidige Subatlanticum.

Het grootste deel van het bestemmingsplangebied maakt deel uit van het Geistingenterras, het jongste laagterras van de Maas (2T5 en 3T5). De vorming van het Geistingenterras begon in het Midden-Weichselien en is in het Laat-Weichselien of Vroeg-Holoceen voltooid. Kenmerkend voor het Terras van Geistingen is het ontbreken van een lösspakket op de rivierafzettingen, zoals bij de oudere terrassen wel het geval is. Het Geistingenterras is opgebouwd uit zand en grind met daaroverheen een circa 1 tot 3 meter dik dek van lemen. De top van het grindpakket varieert in hoogte, waardoor er grindniveaus te onderscheiden zijn. Het hoogstgelegen en oudste niveau dateert waarschijnlijk uit het Midden-Weichselien, maar is omgewerkt in het Late Dryas, tegelijkertijd met de vorming van de lagere grindniveaus van het Geistingenterras. Het laagst ligt het holocene grindniveau (3T4), inclusief de huidige bedding van de Maas, buiten het Geistingenterras.

Figuur 2: uitsnede van de Geomorfologische kaart van Nederland (bron: Berg 1987)

3.4 Landschapsontwikkeling

In het Late Dryas is sprake van een brede, vlechtende rivier. Binnen de bedding komen veel geulen en banken voor. Oudere grindafzettingen worden ten dele geërodeerd en omgewerkt. De grindruggen vormen eilanden. De bedding van de Maas is na de start van de klimaatverbetering in het Holoceen te ruim geworden. In het Preboreaal raken veel geulen inactief en slibben dicht (verlanden). De geulen die actief blijven gaan meanderen en zich insnijden. Eén van deze oude geulen ligt ter plekke van huidige Oude Kanjelbeek. Dit is vermoedelijk de noordelijke voortzetting van de zgn. Heugemer geul. De Heugemer geul was in het Vroeg-Holoceen nog een hoofdloop van de Maas en stroomde oostelijk van Wyck via de Landgoederenzone en de Beatrixhaven door het plangebied.

De vele verlaten geulen zorgen voor veel open water in het plangebied. Het areaal bos neemt toe en vooral in het Boreaal en Atlanticum kwam veel gemengd eiken-iepenbos voor. Dit werd versterkt door algehele verminderde sedimentatie in het Maasdal. In die tijd bestonden de sedimenten die werden afgezet vooral uit (relatief) zware lemen. In de top van deze lemen ontstond een humeuze laag, een zgn. vegetatiehorizont, die vooral in de lage, natte delen goed ontwikkeld was. Grondwaterstands dalingen door met name menselijke ingrepen in de Maas in de afgelopen eeuwen resulteerden in een sterkere beluchting waardoor zowel de zware leemlaag als de humeuze laag hierin aangetast werden.

In het Subboreaal en Subatlanticum nemen door ontbossing en landbouw de sedimentlast en afvoerpieken van de Maas en de Geul toe, resulterend in meer sedimentatie van grofsiltige lemen. Deze lemen vormen nu een pakket dat plaatselijk meer dan een meter dik is. Het patroon van de Maas was in deze periode meanderend. Vermoedelijk waren er wel meerdere actieve geulen (die om eilanden heen stroomden), maar was er slechts één hoofdgeul.

De Maas stroomde vroeger van Itteren naar het noorden. In de Middeleeuwen verlegde de Maas haar loop naar het stroomafwaartse deel van de Geul. In de huidige situatie is de loop van de Maas vastgelegd door normalisatie in de 20e eeuw. De overstromingsvlakte is aan Nederlandse en Belgische zijde verkleind door de aanleg van dijken (onder meer voor de kanalen) en kades om dorpskernen heen.

Belangrijk voor het archeologisch onderzoek is de overgang tussen de toplaag van lichte lemen en de daaronder gelegen (relatief) zware en al dan niet humeuze lemen. De overgang markeert het landoppervlak in het Boreaal en Atlanticum, toen de minste sedimentatie plaatsvond. Na het Atlanticum nam de sedimentatie toe, maar omdat waarschijnlijk tot en met de IJzertijd de sedimentatiesnelheid gering was, zullen de eventueel aanwezige resten uit het Mesolithicum tot en met de IJzertijd zich in of net boven de begraven bodem bevinden. De sedimentatie van de lichte lemen zorgde voor reliëfvervlakking. Toch hebben de oude geulen en grindruggen ervoor gezorgd dat het reliëf in het plangebied nog aanzienlijk is.

3.5 Bodemgesteldheid

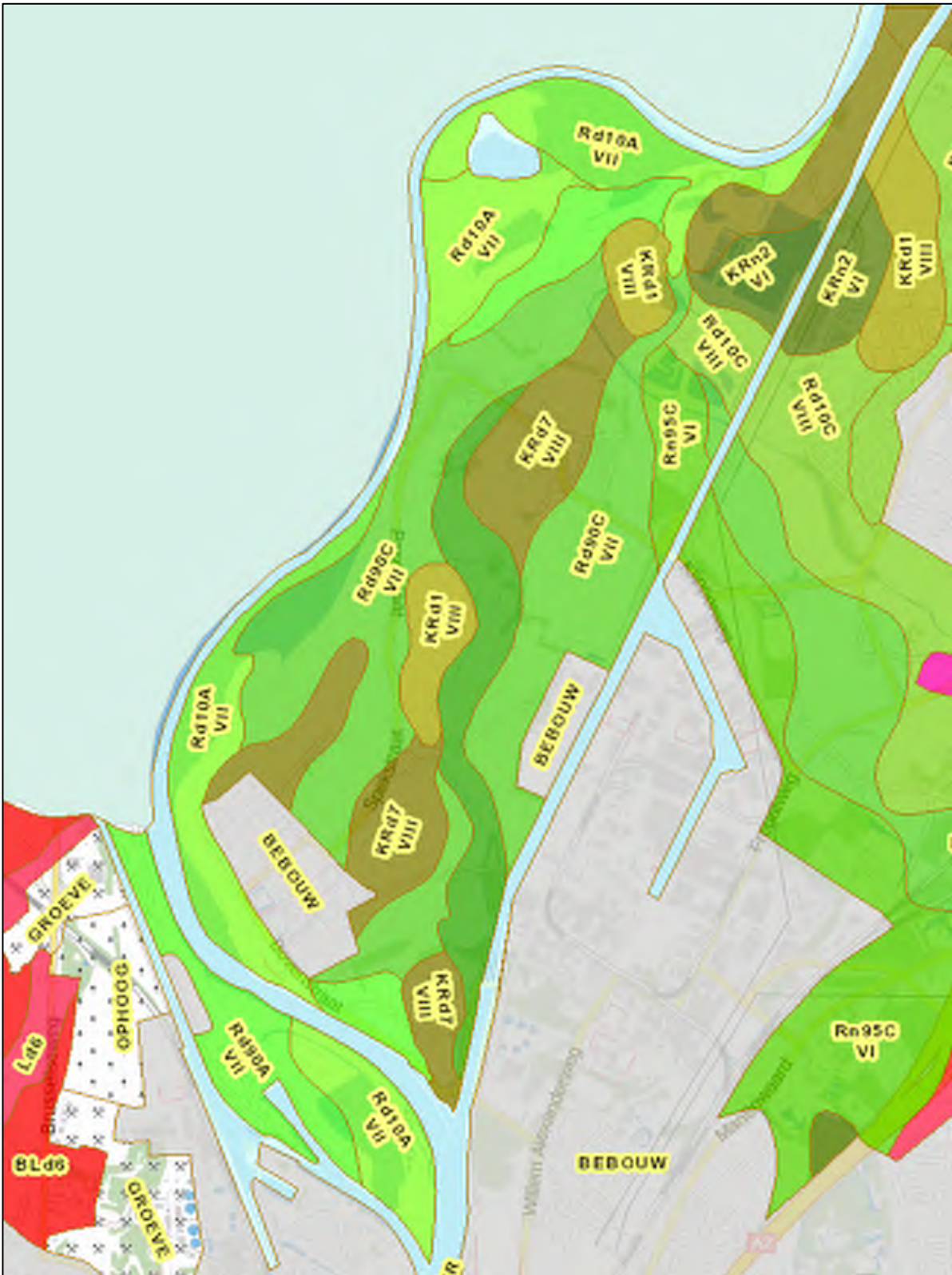
De tweedeling van zware en lichte lemen is ook bepalend geweest voor de bodemgesteldheid in het plangebied. De bodemkaart geeft aan dat in het plangebied zowel oude als jonge rivierkleigronden voorkomen.

De oude rivierklei (stugge, zware leem) is grotendeels afgezet in het Vroeg-Holoceen en zijn dus enkele duizenden jaren langer aan bodemvorming blootgesteld dan de jonge rivierklei (relatief slappe, lichte leem) die vooral is afgezet in het Laat-Holoceen.

In de oude rivierkleigronden hebben zich ooivaaggronden (code KRd1 en KRd7) ontwikkeld. Waar oude grindruggen aanwezig zijn zoals langs de Pasestraat, zitten veel stenen in de bovengrond.

De zogenoemde 'jonge rivierkleigronden' bestaan vooral uit relatief droge, kalkloze ooivaaggronden (code Rd90Cm). De toevoeging 'm' in de code geeft aan dat een dun pakket jonge rivierklei op de oude rivierklei ligt. Langs de Oude Kanjelbeek komen relatief natte, kalkloze poldervaaggronden (code Rn67C) voor.

De jongste Maasafzettingen bestaan uit kalkhoudende ooivaaggronden (Rd10A en Rd90A).

Figuur 3: uitsnede van de Bodemkaart van Nederland (bron: Damoiseaux et al. 1990).

3.6 Landschapsgenese in relatie tot de bewoningsgeschiedenis

Laat-Paleolithicum in het Midden- en Laat-Weichselien

Over de landschappelijke situatie in het Midden-Weichselien in het plangebied is weinig bekend. In het Late Dryas is een groot deel van de oudere sedimenten opgeruimd. Het plangebied maakte in het Midden-Weichselien deel uit van de bedding van een brede, vlechtende Maas. Het landschap heeft gedurende het grootste deel van het Midden-Weichselien bestaan uit een poolwoestijn of toendra. In het Midden-Weichselien kunnen menselijke activiteiten plaatsgevonden hebben in het plangebied, omdat het landschap er wel geschikt voor was. Er waren hoge delen (grindruggen) waarop tijdelijke bewoning mogelijk was. De riviervlakte was waarschijnlijk een geschikt gebied voor jacht. Voor menselijke activiteiten zijn echter in het plangebied tot nu toe geen aanwijzingen gevonden. Eventuele archeologische resten uit deze periode zullen grotendeels verloren zijn gegaan bij omwerkingen in het Late Dryas.

In het Laat-Weichselien was de rivierdynamiek hoog. De Maas moet in het Bølling en Allerød meanderend zijn geweest, maar daar zijn geen aanwijzingen voor gevonden in het plangebied. Ook de situatie in het Vroege Dryas is onduidelijk. Net als voor de afzettingen in het plangebied uit het Midden-Weichselien geldt, zullen ook de afzettingen uit het Bølling, Vroege Dryas en Allerød (grotendeels) zijn opgeruimd in het Late Dryas. De Maas was breed en vlechtend in het Late Dryas, zette grind af en werkte oudere afzettingen om. Het open landschap in het Late Dryas leende zich wel goed voor de jacht.

Mesolithicum in het Vroeg-Holoceen (Preboreaal en Boreaal)

Het Mesolithicum start gelijk met de klimaatsverbetering van het Preboreaal. Het landschap raakt bebost met berken en dennen en de rivierdynamiek neemt in de loop van het Preboreaal sterk af. De inactief geworden geulen uit het Late Dryas zorgden voor veel open water. Waarschijnlijk heeft de Maas aan het eind van het Vroeg-Holoceen nog maar één hoofdgeul, in plaats van meerdere. In het plangebied lijken vanaf toen geen permanent watervoerende geulen meer voor te komen. De Heugemer geul (Oude Kanjelbeek) is nu een verlandende restgeul.

In het Vroeg-Holoceen waren menselijke activiteiten mogelijk waarvan resten bewaard kunnen zijn. Van (tijdelijke) bewoning was mogelijk sprake op de hogere delen en jacht op grote grazers was mogelijk in de lagere delen. Daarnaast was er visvangst en jacht op waterwild mogelijk in de verlaten geulen en bij actieve Maasgeulen. Eventueel aanwezige

archeologische resten zouden in of (direct) onder de begraven bodem uit het Boreaal en Atlanticum moeten liggen.

Mesolithicum tot Late Bronstijd in het Midden-Holoceen (Atlanticum en Subboreaal)

De oude lopen van de Maas in het plangebied slibden in deze periode langzaam dicht. De opvulling werd afgeremd door de algehele verminderde sedimentatie in het Maasdal. De geringe sedimentatie in het Boreaal en Atlanticum ten tijde van het Mesolithicum en Vroeg-Neolithicum zorgde voor de vorming van een in het plangebied goed te volgen bodem.

Tijdens de bodemvorming kwamen in het plangebied hardhoutoibossen voor. Dit waren gemengde eiken-iepenbossen op de stabiele en hoge delen langs de rivier en de oude geulen. De ondergroei van de hardhoutoibossen bestond vooral uit varens. In de relatief laaggelegen delen komen zachthoutoibossen (broekbossen) met veel elzen voor.

Daarnaast kwamen er waterplanten en vochtminnende planten voor in of langs de verlandende restgeulen. Waarschijnlijk was de situatie in het Subboreaal vergelijkbaar met die in het Atlanticum.

De hoge delen van het plangebied waren geschikt voor (tijdelijke en permanente) bewoning in het Mesolithicum tot de Late Bronstijd. Vlak ten noorden van Borgharen is onlangs een (tijdelijke) nederzetting uit het Laat-Mesolithicum aangetroffen langs een oude geul. Jacht op bos- en waterwild en visvangst was in die periode mogelijk. Vroeg-Neolithische sporen en vondsten zijn bekend van een vindplaats van de Lineair-Bandkeramische cultuur bij Itteren-Sterkenberg. De bossen konden in het Neolithicum tot late Bronstijd gebruikt zijn om hout uit te betrekken. Ondanks het feit dat er tot nu toe weinig sporen zijn aangetroffen, zouden in het plangebied nog meer resten uit deze perioden aanwezig kunnen zijn.

Late Bronstijd tot en met Nieuwe tijd in het Laat-Holoceen (Subatlanticum)

De periode van de Late Bronstijd tot en met de IJzertijd is onderdeel van het huidige Subatlanticum. Het oude oppervlak met de oude bodem werd steeds meer bedekt met nieuwe sedimenten. De sedimentatiesnelheid was nog beperkt. Vanaf de Late IJzertijd nemen de sedimentlast en de afvoerpieken van de Maas en daarmee de sedimentatiesnelheid toe door akkerbouw en ontbossing. Van de Late IJzertijd of vroeg-Romeinse tijd is duidelijk geworden dat in het plangebied graanakkers, vochtige hooilanden, loofbossen en broekbossen voorkwamen. De laagte waarin nu de Oude Kanjelbeek ligt is dan al grotendeels opgevuld. De grindruggen en andere hooggelegen delen van het Geistingenterras waren gunstig voor bewoning. Behalve in de laagste delen

waar broekbossen voorkwamen, was er ook landbouw mogelijk. In het plangebied zijn op vrijwel alle hooggelegen delen menselijke activiteiten uit de Late-Bronstijd en IJzertijd aangetoond.

De sedimentatiesnelheid op de overstromingsvlakte nam in de periode van de Romeinse tijd en de Middeleeuwen verder toe. In deze periode waren er graanakkers (rogge, tarwe, haver en gerst), vochtige en schrale hooilanden en broekbossen. In de Hoge en Late Middeleeuwen spelen bossen geen belangrijke rol meer. In de Romeinse tijd en in de Middeleeuwen kon bewoning plaatshebben op de hoge delen in het plangebied. Na de Vroege Middeleeuwen is het plangebied vrijwel alleen agrarisch in gebruik geweest. Vanaf die tijd was er hoogstwaarschijnlijk geen bewoning op andere plaatsen dan waar nu ook nog bebouwing staat.

In de Maas vonden sinds de Middeleeuwen, maar vooral vanaf het midden van de 19e eeuw steeds meer ingrepen plaats om land aan te winnen en oevererosie te voorkomen. Vooral vanaf circa 1850 werd dit voortvarend aangepakt. Een grote landschappelijke ingreep was de aanleg van het Julianakanaal in de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw, waarbij ook het wegenpatroon ingrijpende veranderingen onderging.

4 Maastrichts Planologisch Erfgoedregime

Het gemeentelijke beleid voor het culturele erfgoed is vastgelegd in het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime (MPE), waarin de kaders worden gesteld voor het huidige en toekomstige archeologie- en monumentenbeleid van Maastricht. Het uitgangspunt voor het archeologiebeleid is de toepassing van kwantitatieve normen voor behoud 'in situ' en 'ex situ'.

Binnen het vigerende gemeentelijke beleid ten aanzien van archeologische waarden wordt een indeling in drie zones gehanteerd. Gerelateerd aan deze zones zijn verschillende kwantitatieve ondergrenzen bepaald voor behoud in situ (conform het Verdrag van Valletta (Malta) en de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz)) en geldt de verplichting voor verkennend, karterend, waarderend en/of preventief archeologisch onderzoek in de vorm van definitieve opgravingen.

Specifiek zijn deze kwantitatieve ondergrenzen:

- (1) zone A – altijd archeologisch onderzoek (zgn. 'zero-tolerance-zone');
- (2) zone B – geen archeologisch onderzoek bij ingrepen kleiner dan 250 m²;
- (3) zone C – geen onderzoek bij ingrepen kleiner dan 2.500 m².

Onderzoek naar de Maastrichtse situatie wijst uit dat de toepassing van dergelijke kwantitatieve ondergrenzen voor archeologische verplichtingen ertoe leidt dat slechts 10% van het totaal aantal vergunningen onderzoeksplichtig is en dat dan toch 85% van het te verstoren oppervlak onderzocht wordt. Dit toont aan dat het vigerende gemeentelijke beleid ten aanzien van archeologische waarden weloverwogen tot stand is gekomen, waarbij rekening is gehouden met zowel het wetenschappelijk belang, de maatschappelijke acceptatie als bestuurlijke verantwoordelijkheden in het kader van de omgang met archeologische waarden.

Op het bestemmingsplan Grensmaas zijn de regels van alle drie de zones van toepassing.

Zone A:

Binnen zone A is preventief archeologisch onderzoek verplicht indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 centimeter onder het huidige maaiveld. Binnen deze 'zero-tolerance-zone' zijn alle bodemingrepen onderzoeksplchtig. De enig toegestane uitzondering betreft zones binnen het plangebied, waarvoor is vastgesteld dat de ondergrond volledig is verstoord bij het in werking treden van het onderhavige bestemmingsplan. Zone A is gelegen binnen een straal van 50 meter rondom archeologische vindplaatsen en historische relictten, en binnen AMK-terreinen (uitgezonderd de historische dorpskernen, zie zone B)).

Zone B:

Binnen zone B is preventief archeologisch onderzoek verplicht, indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 centimeter onder het huidige maaiveld en de ingreep gelijk is aan of groter dan 250 m². Historische dorpskernen worden gerekend tot zone B, indien hier geen evidente archeologische vindplaatsen zijn gedocumenteerd op het moment van het in werking treden van het onderhavige bestemmingsplan.

Zone C:

Binnen zone C is preventief archeologisch onderzoek verplicht, indien er graafwerkzaamheden plaatsvinden dieper dan 40 centimeter onder het huidige maaiveld en de ingreep gelijk is aan of groter dan 2.500 m². Zone C betreft gebieden die buiten een straal van 50 meter rond archeologische vindplaatsen en historische relictten vallen, alsmede buiten AMK-terreinen en historische dorpskernen.

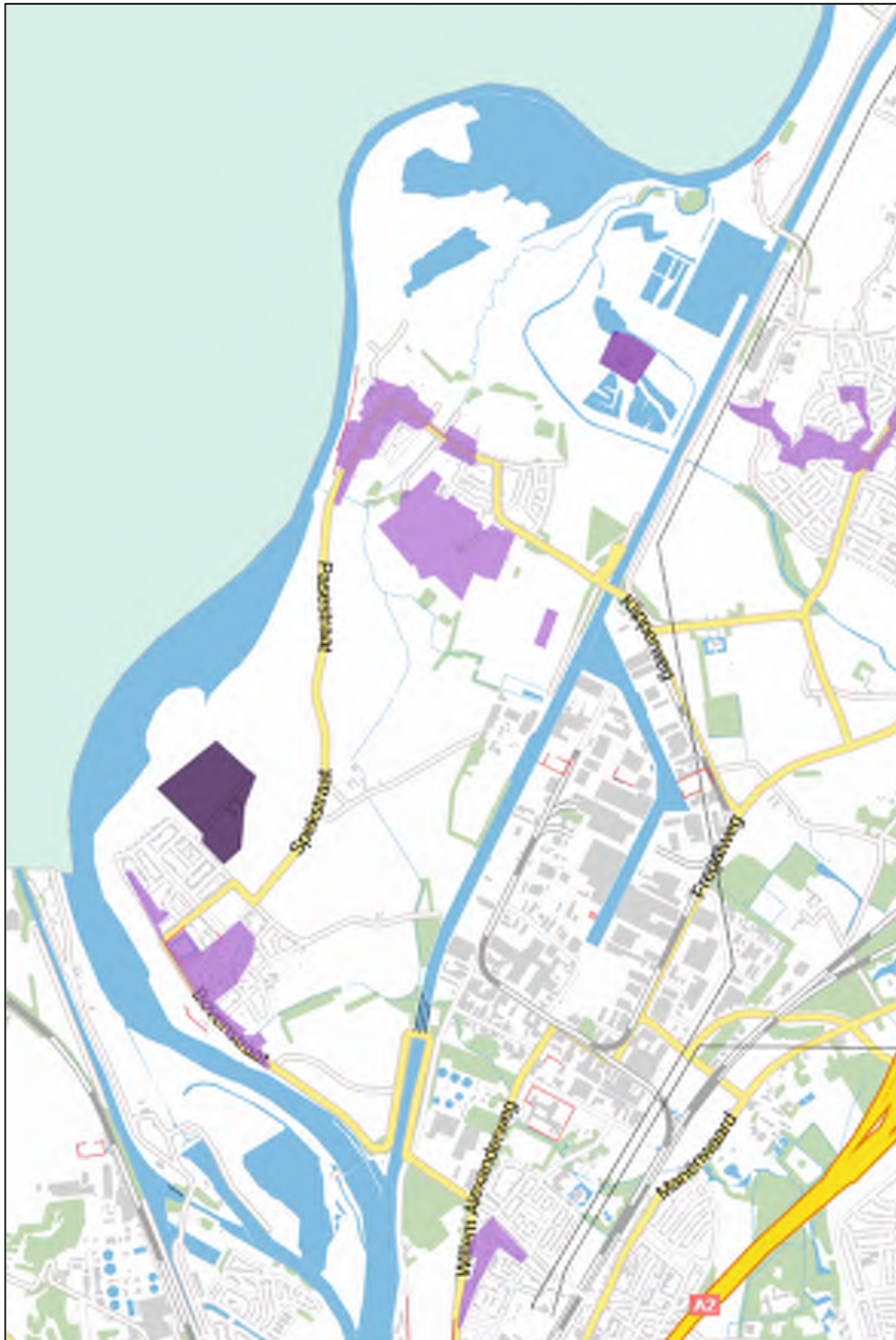
Aan het einde van dit deelrapport Archeologie is een catalogus toegevoegd van alle bekende archeologische vindplaatsen binnen het plangebied zoals die bekend zijn bij de gemeente Maastricht (taakgroep Cultureel Erfgoed) en in de landelijke database Archis 3 bij het in werking treden van het onderhavige bestemmingsplan.

5 Archeologische waarden

5.1 AMK-terreinen (Archeologische Monumentenkaart)

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) is een gedigitaliseerd bestand van alle bekende behoudenswaardige archeologische terreinen. De AMK is door het Rijk opgesteld, in samenwerking met de Provincie Limburg. AMK-terreinen zijn gewaardeerde archeologische vindplaatsen. De terreinen op de AMK zijn planologisch beschermd. Deze bescherming is gebaseerd op de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (Wamz) met bijbehorend vergunningstelsel.

In het onderzoeksgebied van het bestemmingsplan Grensmaas bevindt zich één AMK-terrein met een wettelijke bescherming: een archeologisch rijksmonument. Het betreft een terrein bij de Pasestraat. De overige aanwezige AMK-terreinen hebben een planologische bescherming, die in detail is uitgewerkt binnen het Maastrichts Planologisch Erfgoedregime. Binnen het bestemmingsplangebied betreft dit de gebieden Haertelstein, Sterkenberg en Bijwinkel bij Itteren. De oude dorpskernen van Itteren en Borgharen zijn eveneens AMK-terreinen, maar vallen grotendeels buiten het bestemmingsplan.

Figuur 4: archeologische monumenten in het plangebied (licht – donkerpaars)

Romeins Villacomplex en Merovingisch grafveld Pasestraat ('archeologisch rijksmonument'; AMK nummer 14884)

Het terrein aan de Pasestraat ligt ongeveer 250 meter ten noorden van de dorpsgrens van Borgharen, op circa 600 meter afstand van de Maas. In de volksmond wordt het terrein ook wel "Op de Stein" genoemd.

Tijdens het aanvullend archeologisch onderzoek zijn sporen uit verschillende periodes aan het licht gekomen. Hiervan kan slechts één paalspoor aan de IJzertijd of Vroeg-Romeinse periode worden toegeschreven, aanvullend op de enkele kuilen met IJzertijd scherven die in voorgaande jaren zijn aangetroffen.

Wat de Romeinse periode betreft zijn aanwijzingen gevonden voor enerzijds ambachtelijke activiteiten in het lage deel van het terrein en anderzijds de restanten van een 2de eeuwse gebouw op het hoger gelegen terrein. Het gebouw maakte deel uit van een villacomplex en van het gebouw zelf zijn slechts nog de dieper gelegen delen van een hypocaustum, vermoedelijk onderdeel van een badgebouw, teruggevonden. Ook zijn aanwijzingen voor landelijke bewoning in de Romeinse tijd gevonden, getuige enkele concentraties bouwpuin. Aan het einde van de 6de eeuw verschijnen de eerste Merovingische graven op het hoge terrein. De negen begravingen die tijdens het Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) zijn aangetroffen, lagen op een rij en waren zuidwest-noordoost georiënteerd, met het hoofd naar het zuidwesten gericht. De graven waren rijk bedeed met bijgiften. Sporen voor Merovingische bewoning in het gebied lijken tot dusver te ontbreken. Daarnaast lijkt het terrein ook in de eeuwen daarna verlaten te zijn geweest.

Ook tijdens latere opgravingen door het RCE in 2009 zijn op hetzelfde terrein Merovingische graven aan het licht gekomen, alsmede een aantal paardenbegravingen uit dezelfde periode.

Het gehele terrein is zwaar aangetast door met name ploegwerkzaamheden, waardoor de Romeinse muurfunderingen nagenoeg zijn verdwenen en ook de hoger gelegen bijgiften van de Merovingische graven (flinke) beschadiging hebben opgelopen. De restanten – en met name de skeletten – hebben tevens te leiden gehad onder andere erosieprocessen, zoals de verzuring van de bodem en het zakken van de grondwaterspiegel.

Kasteel Haertelstein / Emmaus ('terrein van zeer hoge archeologische waarde'; AMK nummer 8510)

Gelegen bij hoeve Hartelstein en de Weg naar Hartelstein bevinden zich de restanten van het gelijknamige kasteel Haertelstein, dat vermoedelijk uit de 14de eeuw dateert. Dit kasteel, vroeger ook Hartard genoemd, was een grootleen van Valkenburg. De eerste vermelding stamt uit 1365, op welk moment het kasteel in handen van het geslacht (Schonau)

Schoonvorst was. In de periode hierna raakte het kasteel opeenvolgend in het bezit van het geslacht Van Berghe-Trips (1415-1451), het geslacht Ghoy (1471-1598) en het geslacht De Billehé (tot 1681). Vanaf 1696 behoorde het kasteel enige tijd toe aan de familie van Volckershoven, waarna het vanaf 1750 geruime tijd in handen van de familie van Mewen was. Tot slot werd het kasteel eigendom van de familie Burgers te Beverwijk. Aanvankelijk onderdeel van Bunde, ressorteerde kasteel Haertelstein vanaf 1785 onder Itteren.

Nabij de overblijfselen van het kasteelcomplex, op hetzelfde terrein, bevindt zich een omgrachte kasteelhoeve. De hoeve, bereikbaar via een dam aan de zuidoostelijke zijde, werd aan het begin van de 17de eeuw uit baksteen vervaardigd en bevatte hardstenen schietspleten. Van oorsprong waren er twee ronde hoektorens aanwezig, waarvan er één in 1926 is afgebroken en de ander een gewijzigde kap heeft. De overige gebouwen op het terrein dateren uit het begin van de 18de eeuw. Zo is op één van de sluitstenen het jaartal '1705' zichtbaar, tezamen met het wapen van de familie Van Volckershoven. Ook is een 17de eeuwse rondboogpoort, afkomstig van het gesloopte kasteel, aanwezig.

Vermoedelijk is het kasteel in de 18de eeuw verdwenen. Dit is af te leiden uit het feit dat er in 1686 nog een slotkapel in het kastelencomplex was, maar dat het kasteel niet meer op de Tranchotkaart uit 1803-1820 afgebeeld is. De kasteelhoeve Haertelstein is nog wel op deze kaart aangegeven. Op dezelfde kaart kunnen we zien dat het plangebied sinds het begin van de 19de eeuw grotendeels uit fruitweiden en akkerland bestond.

Sterkenberg ('terrein van hoge archeologische waarde'; AMK nummer 15045)

Het terrein Sterkenberg ligt ten zuiden van Itteren op een verhoging in het maasdal en bevat voornamelijk bewoningssporen uit het vroeg-neolithicum en de late Bronstijd/IJzertijd, met onder andere vindplaatsen van de Lineaire Bandkeramiek (LBK) en de Nederrijnse Grafheuvelcultuur (NGK). Vooral de LBK-vindplaats is uitzonderlijk, vanwege de algemene schaarsheid van dit soort sites en de goede conservering van de vindplaats. De schaarsheid wordt met name duidelijk als men de vindplaatsen van Sterkenberg probeert in te passen in een bestaand verspreidingsbeeld, dat bestaat namelijk niet of nauwelijks voor de betreffende regio.

De archeologische resten van het in 2006 uitgevoerde onderzoek bestaan uit vuurstenen en stenen artefacten (waaronder schrabbers, een dissel en een maalsteenfragment), aardewerk, verbrande leem en crematieresten.

Ook is, zoals tijdens het onderzoek in 1995, opnieuw een cluster van bandkeramische sporen aangetroffen, hoewel in zeer matig geconserveerde toestand. Deze vroeg-neolithische vindplaats is niet eenduidig te interpreteren, maar vermoedelijk moeten we

toch aan nederzettingen denken. Dit vanwege het groepje sporen en de aangetroffen voorwerpen van huishoudelijke aard. Daarnaast wijst ook de aard en diversiteit van de in 1995 gedane vondsten op een nederzettingsskarakter.

Aan de Late Bronstijd is slechts een enkele kuil toe te schrijven. Echter, crematieresten met een urnfragment en twee begravingen met aardewerk uit de Late Bronstijd of Vroege IJzertijd doen vermoeden dat zich in die periode een grafveld op het terrein Sterkenberg bevond.

Wat betreft de begrenzing van de archeologische nederzettingssporen is tijdens een verkenning van het terrein gebleken dat de vroegneolithische bewoning van de Sterkenberg zich richting de akkers ten zuiden van de Maaskade uitbreidde. Bij de prospectie kwam een disselspoor met sporen van hematietpoeder tevoorschijn. Ook werden vondsten uit de Late-Bronstijd aangetroffen, zoals een paar weefgewichten en een grote hoeveelheid fijn- en ruwwandig aardewerk, waaronder een complete pot en een aantal potbodems.

Bijwinkel ('terrein van archeologische waarde'; AMK nummer 15457)

Het terrein Bijwinkel ligt ten zuidoosten van Itteren, nabij het Julianakanaal. Op het terrein bevindt zich zowel een vuursteenvindplaats als een Romeinse vindplaats. Deze laatste heeft een vastgestelde omvang van 380m x 140m en is gezien de aard en de verspreiding van het Romeinse vondstmateriaal als een Romeinse villa te duiden. Het merendeel van de vondsten is op het zuidelijke deel van het perceel aangetroffen. Op die plek is een duidelijke verdichting van Romeinse dakpanfragmenten en Romeins aardewerk gevonden. De vuursteenvindplaats, vermoedelijk in het Midden Neolithicum te dateren, bevindt zich ten noorden van de Romeinse vindplaats. De vondsten bestaan uit prehistorisch aardewerk en vuurstenen werktuigen, zoals klingen en afslagen van Rijckholt-vuursteen.

Oude dorpskernen van Itteren en Borgharen ('terrein van hoge archeologische waarde'; AMK nummers 16421 en 16530) (grotendeels gelegen buiten het plangebied)

De AMK bestempelt historische dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde, omdat op de desbetreffende locaties de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De begrenzing van deze kernen is gebaseerd op 19de eeuwse en vroeg 20ste eeuwse kaarten. Binnen deze begrenzingen kunnen in de bodem resten van vroegmoderne, laatmiddeleeuwse en zelfs oudere bewoning worden aangetroffen, hoewel die niet perse op dezelfde plek als de huidige oude dorpskern gelegen hoeven te zijn.

Itteren ligt ten noorden van Maastricht en Borgharen en is van laatstgenoemde gescheiden door uitgestrekte landerijen. Ooit behoorde de nederzetting tot het bezit van de heren van Borgharen, maar in 1330 werd het dorp bij de eigendommen van de hertog van Brabant gevoegd en nog later kwam het in handen van Holland. Pas in 1410 kwam het kerkdorp door een verschuiving van de Maasbedding aan de rivier te liggen. Ten noorden van het dorp, bij de monding van de Geul, is de hoeve Hartelstein gelegen, tevens een AMK-terrein.

Borgharen ligt ten noorden van Maastricht en ten zuiden van het dorp Itteren. De nederzetting is, net als Itteren, van Maastricht gescheiden door de Maas en het Julianakanaal. Borgharen is laag aan de rivier gelegen, waardoor het bij hoog water geïsoleerd raakt.

In de 12de eeuw begon men met de bouw van het kasteel Borgharen. Kasteel Borgharen is een waterburcht, waarvan de grachten werden gevoed door de Kanjel, een gegraven waterloop naar een watermolen aan de Bovenstraat. Deze waterloop was van groot belang voor de ontwikkeling van Borgharen. In de loop van de tijd heeft zich rond het kasteel het dorp Borgharen gevormd.

5.2 Historische relictten

Historische relictten zijn objecten en structuren (en hun omgeving) van vóór 1830, zoals kastelen, historische landhuizen, molens, hoeves en kloosters, waarvan op basis van oude kaarten wordt verwacht dat de bodem waardevolle informatie kan herbergen over het nog aanwezige gebouwde monument en/of oudere voorgangers en andere archeologische resten. In deze paragraaf volgt een korte omschrijving van historische relictten binnen het bestemmingsplangebied, die op basis van de lijst van Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten zijn geselecteerd. Op de locatie van historische relictten gelden de regels zoals vastgesteld voor zone A in het onderhavige bestemmingsplan.

Het enige historische relict in het plangebied waarvoor de archeologische zone A geldt, betreft de Hoeve Wiegershof. Deze hoeve ligt op een oorspronkelijk omgracht terrein. Het complex werd gebouwd in 1793 door M. Soiron.

5.3 Archeologisch kader en vindplaatsen

In deze paragraaf wordt een korte beschrijving gegeven van vindplaatsen binnen het onderzoeksgebied van het bestemmingsplan Grensmaas zoals aangegeven op de archeologische waarden-, beheers- en sturingskaart. Vindplaatsen worden vermeld met het Archis waarnemingsnummer (landelijke database) en/of de WOK-code (dossiers bij de taakgroep Cultureel Erfgoed van de gemeente Maastricht).

Prehistorie

Binnen het onderzoeksgebied van het bestemmingsplan zijn veel sporen aan de prehistorische periode toe te schrijven. De oudste sporen dateren uit het Late Paleolithicum en beperken zich wat vindplaatsen betreft voornamelijk tot de booronderzoeken die in Grensmaasgebied zijn uitgevoerd [Archis waarnemingsnummers 406466, 130317-130730, 130597-130606, 130551, 130553-130556, 130558, 130560]. De vondsten bestaan in alle gevallen uit niet verder gedefinieerde vuursteen. De enige uitzondering is de vindplaats op het terrein Bijwinkel [Archis waarnemingsnummer 422830]. Hier zijn sporen van een vuursteenwerkplaats aangetroffen. Kijken we naar vondsten uit het Neolithicum, dan zien we dat deze zich over een groter gebied verspreiden. Vooral het terrein van Sterkenberg is goed vertegenwoordigd en dan voornamelijk met sporen uit het Vroege Neolithicum A. De

meeste hiervan zijn aan de Lineaire Bandkeramiek (LBK) toe te schrijven en lijken op nederzettingssporen te wijzen, zoals kuilen, LBK-keramiek en oker [Archis waarnemingsnummer 60280]. Daarnaast zijn op meerdere locaties in Sterkenberg LBK-aardewerkfragmenten, vuurstenen voorwerpen zoals spitsen, kernen, klingens en schrabbers [Archis waarnemingsnummer 33568], een dwarsbijl en bandkeramische dissel [Archis waarnemingsnummers 43854, 517190] teruggevonden. Latere neolithische vondsten die geen verband met de Lineaire Bandkeramiek houden, zijn twee halffabricaten van spitznackige Flint-Ovalbeile uit het Midden tot Late Neolithicum A [Archis waarnemingsnummer 39266], aangetroffen in Borgharen-centrum. Alsook een langwerpige platte vuurstenen bijl bij Haertelstein/Emmaus [Archis waarnemingsnummer 32689] en overige vuurstenen voorwerpen bij de vindplaatsen Pasestraat [Archis waarnemingsnummer 40794], wederom Haertelstein [Archis waarnemingsnummer 428731] en het Grensmaasgebied [Archis waarnemingsnummer 232062].

In de Bronstijd lijkt duidelijk minder activiteit in het onderzoeksgebied te hebben plaatsgevonden. Zo zijn alleen bij vindplaats Maas enkele vondsten uit deze periode aangetroffen, in de vorm van een bronzen speerpunt en een koperen fibula. [Archis waarnemingsnummers 35319, 35321]. En ook de IJzertijd beperkt zich tot slechts enkele aardewerkvondsten en kuilen uit de Nederrijnse grafheuvel-cultuur op de vindplaatsen Sterkenberg [Archis waarnemingsnummers 33570, 33573] en Bijwinkel [Archis waarnemingsnummer 47883].

Romeinse tijd

Binnen het plangebied is een aanzienlijk aantal sporen uit de Romeinse tijd aan te wijzen, zeker in vergelijking met de minder goed vertegenwoordigde Brons- en IJzertijd. De (bewonings-)activiteit binnen het gebied lijkt dus toe te nemen. Op de vindplaatsterreinen Borgharen centrum, Op de Bos en het Grensmaasgebied gaat het nog om enkele aardewerk- en muntvondsten [Archis waarnemingsnummers 36164; 33578; 130551, 130553-130556, 130558, 130560], maar op het terrein Pasestraat/Op de Stein/Daalderveld en Bijwinkel is een groter aantal waarnemingen gedaan. Op de eerstgenoemde locatie zijn zelfs de badgebouwwesten van een Romeins villacomplex aangetroffen, daterend van de 2de tot 4de eeuw na Chr. [Archis waarnemingsnummer 40794]. Ook werden enkele andere Romeinse waarnemingen gedaan [Archis waarnemingsnummers 44901, 232061]. Op het terrein Bijwinkel bestonden de Romeinse waarnemingen uit een aantal fragmenten aardewerk (waaronder naast Romeins aardewerk ook Gallo-Belgisch aardewerk), dakpannen en andere bouwfragmenten. Tevens is er een Romeinse denarius aangetroffen

[Archis waarnemingsnummers 47883, 37596, 51562, 422830]. Bij de aanleg van werkwegen in het kader van het project Grensmaas zijn bij archeologisch onderzoek ten noorden van Bijwinkel eveneens Romeinse resten aangetroffen.

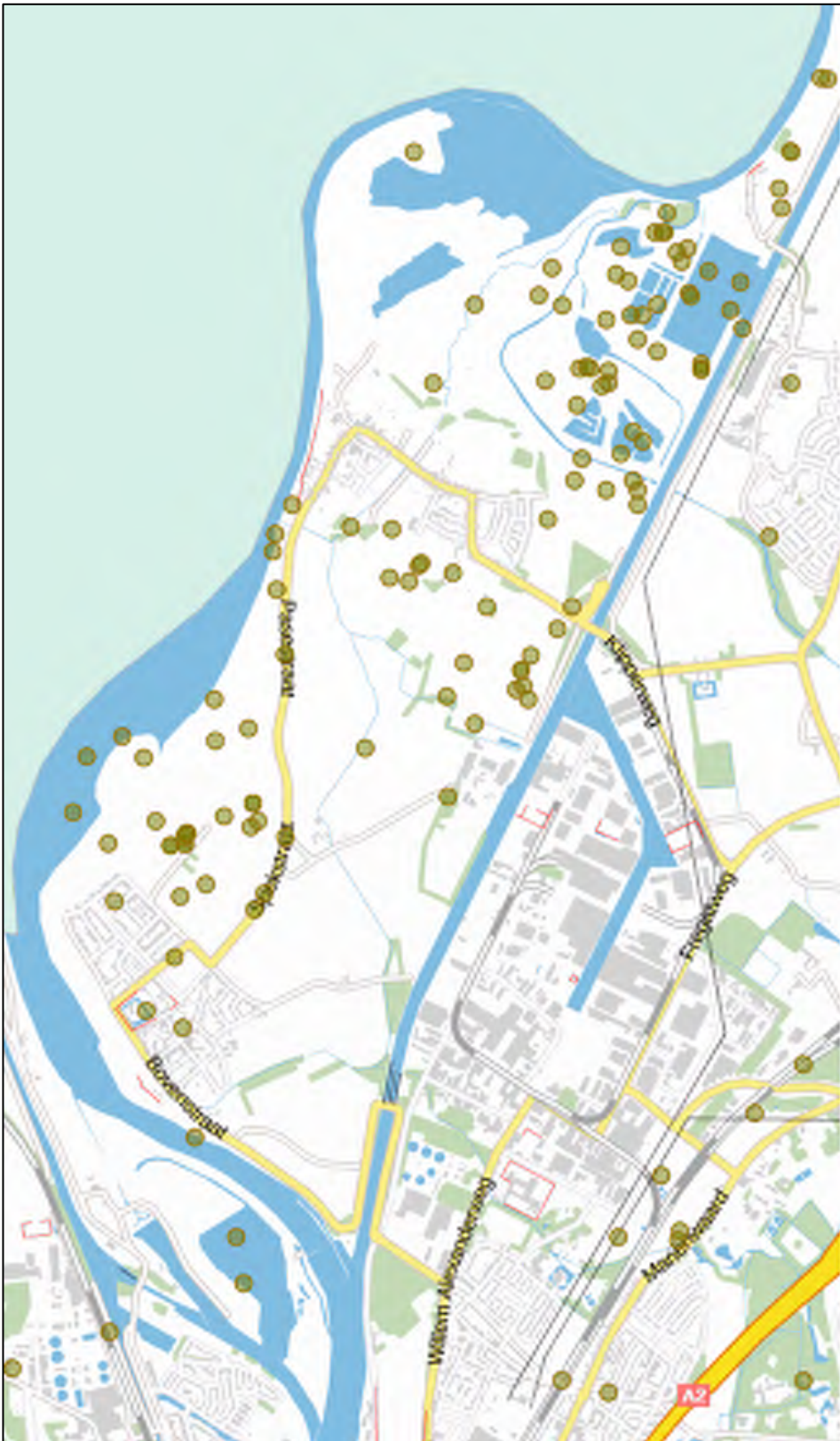
Middeleeuwen

Ook in de Middeleeuwen blijft het gebied van het bestemmingsplan Grensmaas bewoond. Of er werkelijk sprake is van continuïteit tussen de Romeinse tijd en Middeleeuwen is moeilijk te zeggen, wel zijn in elk geval op de vindplaats Pasestraat/Op de Stein/Daalderveld ook vroegmiddeleeuwse sporen aangetroffen [Archis waarnemingsnummers 40794, 406275, 232061]. Zo is bij de Pasestraat een merovingisch grafveld aangetroffen met skeletten, bronzen riembeslagen, bronzen schalen, kralen en andere voorwerpen. De bijbehorende nederzettingssporen ontbraken tot nog toe echter. Waarnemingen uit de Late Middeleeuwen zijn met name beperkt tot Borgharen Centrum en Haertelstein/Emmaus, die beide een middeleeuws kasteel betreffen [Archis waarnemingsnummers 36162, 36166]. Het kasteel van Borgharen en kasteel Haertelstein zijn in een voorgaande paragraaf al besproken en worden hier derhalve verder buiten beschouwing gelaten. Deze en nog enkele andere niet-gedefinieerde middeleeuwse vondsten in het Grensmaasgebied [Archis waarnemingsnummers 130551, 130553-130556, 130558, 130560] tonen echter aan dat het plangebied gedurende de Middeleeuwen (intensief) bewoond werd.

Nieuwe Tijd

De bewoning in het plangebied zet zich in de Nieuwe Tijd voort, met name in de dorpskernen van Borgharen en Itteren. Ook het kasteel van Borgharen is in die periode nog steeds in gebruik, hetgeen onder meer blijkt uit enkele verbouwingen [Archis waarnemingsnummer 36162]. Het kasteel van Haertelstein was een ander lot beschoren; dat lijkt in de 18de eeuw te zijn afgebroken, blijkens het feit dat het kasteel niet meer op de Tranchotkaart uit 1803-1820 is afgebeeld. Wel zijn op de vindplaats Haertelstein nederzettingsvondsten uit de Nieuwe Tijd gedaan [Archis waarnemingsnummer 428731]. Op het terrein Bijwinkel is een bronzen munt uit 1751 gevonden [Archis waarnemingsnummer 37596]. Daarnaast is er een stuk spoorrails gevonden [Archis waarnemingsnummer 422830] van het werkspoorlijntje dat ten tijde van de aanleg van het Julianakanaal in dit gebied gelegen was. In het Grensmaasgebied zijn tijdens booronderzoeken in het kader van de Maaswerken meerdere waarnemingen uit de Nieuwe Tijd gedaan [Archis waarnemingsnummers 130597-130606; 130317-130730; 406466].

Een van de opvallendste vondsten uit de Nieuwe Tijd in het onderzoeksgebied Itteren en Borgharen betreft het paardengraf uit Borgharen. Tijdens een opgraving in de lente en zomer van 2010 kwamen hier over een lengte van 40m uiteindelijk 69 paardenskeletten aan het licht, gelegen in een 2m brede greppel. Een C14-monster gaf aan dat het massagraf in de 17^e tot 18^e eeuw te dateren is. Tijdens de late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd is Maastricht diverse malen belegerd. Bij de belegeringen in 1407 en 1408 werd Maastricht aangevallen door opstandige Luikenaars. Ze wisten de stad niet in te nemen. In 1579 viel de hertog Parma de stad aan namens de Koning van Spanje om Maastricht terug te veroveren op de Staten-Generaal. Onder andere bij Borgharen werden schipbruggen aangelegd. Maastricht werd ingenomen en drie dagen lang geplunderd. In 1632 viel stadhouder Frederik Hendrik de stad aan om haar terug te veroveren. Ook hij legde schipbruggen aan. Na 2 maanden capituleerde het Spaanse garnizoen, mede door een opstand van de burgerij. Vervolgens werd Maastricht opnieuw belegerd in 1673 door de Franse koning Lodewijk XIV. Maastricht capituleerde binnen twee weken. Dit werd vervolgd met een belegering in 1676 door stadhouder Willem III in poging om de stad terug te veroveren. Deze belegering mislukte echter door het naderen van een Frans ontzettingsleger. De Fransen belegerden Maastricht opnieuw in 1748 aan het einde van de Oostenrijkse Successieoorlog (het zuidelijk deel van de Lage Landen was in Oostenrijkse handen). Na een kort beleg capituleerde het Staats-Oostenrijkse garnizoen. De Fransen verlieten de stad weer in 1749. Het laatste 'reguliere' beleg was in 1794. Nadat de Franse republiek de stad al in 1793 tevergeefs hadden belegerd, deden ze dit opnieuw in 1794. Na hevige artilleriebombardementen capituleerde de stad. Maastricht zou in Franse handen blijven tot 1814.

Figuur 5: archeologische vondstlocaties in het plangebied (bron Archis 3)

6 Literatuur

Berg, M.W. van den 1989. Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000, Toelichting op kaartblad Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62. Haarlem en Wageningen: Staring Centrum en Rijks Geologische Dienst.

Berg, M.W. van den 1989. Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Maasterrassen en Hellingklassen. Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62. Haarlem en Wageningen: Staring Centrum en Rijks Geologische Dienst.

Berg, M.W. van den, en J.A.M. ten Cate 1987. Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1:50.000. Genk-Sittard-Maastricht-Heerlen, 59-60-61-62. Haarlem en Wageningen: Staring Centrum en Rijks Geologische Dienst.

Brounen, F.T.S. en W. Hupperetz, 2000. Uitpakken 7: Vindplaatsen van de Lineaire Bandkeramiek en de Nederrijnse Grafheuvelcultuur in het Maasdal bij Itteren-Sterkenberg (I). In: Dijkman, W. (red.) Archeologie in Limburg, nr. 85.

Brounen, F.T.S. en E.A.G. Ball 2002. Uitpakken 7: Vindplaatsen van de Lineaire Bandkeramiek en de Nederrijnse Grafheuvel Cultuur in het Maasdal bij Itteren-Sterkenberg (slot). In: Dijkman, W. (red.) Archeologie in Limburg, nr. 91.

Brounen, F.T.S. en E. Rensink 2006. Itteren-Sterkenberg (gemeente Maastricht). Waardstellend onderzoek van een vindplaats uit het Vroeg-Neolithicum (Lineaire Bandkeramiek), de Late Bronstijd en de IJzertijd in het Maasdal. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 140. Amersfoort.

Damoiseaux, J.H. P. Haberts en T.C. Teunissen van Manen 1990. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Wageningen: Stichting voor Bodemkartering (Stiboka).

Dijkman, W. 2003. The Merovingian cemetery of Borgharen (Maastricht) and an early Frank named BOBO. In: Taayke E., Looijenga, J.H., Harsema, O.H. en H.R. Reinders (eds.), Essays on the Early Franks (Groningen Archaeological studies 1.)

Geraeds, J.J.G. & M.A.K. Vroomans 2007 Archeologisch bureauonderzoek plangebied Emmaus te Itteren, gemeente Maastricht., in: Grontmij-rapport 538

Geraeds, J.J.G. 2009 Archeologisch onderzoek Geul verlegging plangebied Haertelstein te Itteren., in: Grontmij-rapport 806

Graaf, W.S. van de en J. de Kramer 2005. Inventariserend Veldonderzoek Borgharen-Daalderveld waarderende fase. Archeologisch Onderzoek in de Maaswerken. De Maaswerken: IVO Borgharen-Daalderveld. Nijmegen.

Graaf, W.S. van de en J. de Kramer 2005. Inventariserend Veldonderzoek Itteren waarderende fase. Archeologisch Onderzoek in de Maaswerken. De Maaswerken: IVO Itteren-Voulwames en Itteren-Emmaus. Nijmegen.

Hamers, V. en G. Soeters 2008. Springlevend Verleden. Beleidsnota Cultureel Erfgoed Maastricht 2007-2012. Maastricht: Gemeente Maastricht.

Hulst, R.A., mmv. W. Dijkman e.a. 2000. Rapport AAO Pasestraat, Vindplaats 6 Borgharen, gemeente Maastricht.

KNA 3.2: College voor de archeologische kwaliteit. Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2, mei 2010.

Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen 1968. Kartenaufnahme der Rheinlande durch Tranchot und Von Müfflung 1803-1820, kaart 83 Maastricht, schaal 1:25.000. Bonn: Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen.

Lohof, E. 2000. Project Grensmaas, deelgebied Borgharen: Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI fase 2). RAAP-rapport 443. Amsterdam: RAAP archeologisch adviesbureau.

Meurkens, L. en A.J. Tol (red.) 2011. Grafvelden en greppelstructuren uit de ijzertijd en Romeinse tijd bij Itteren (gemeente Maastricht): Opgraving Itteren-Emmaus vindplaatsen 1 & 2. Archol Rapport 144. Archol BV Leiden.

Peeters, J. (red.). Beleidskaart Archeologie – Toelichting. Maastricht, december 2008.

Polman, S.P. en E. Rensink, 2000. Project Grensmaas, deelgebied Itteren: Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI fase 2). RAAP-rapport 456. Amsterdam: RAAP archeologisch adviesbureau.

Quadflieg, B.I. en C.A. Visser (red.) 2008. Wetenschappelijk kader voor het archeologische onderzoek in het A2-project, gemeenten Maastricht en Meerssen. Vestigia-rapport V410. Amersfoort: Vestigia bv.

Ramakers, E. 2005. Historische atlas van Maastricht. 2000 jaar aan Maas en Jeker. Maastricht: SUN/Regionaal Historisch Centrum Limburg.

Schute, I.A. 2010. Plangebied Grensmaas, deelgebied Bijwinkel (Borgharen-Itteren), Gemeente Maastricht; archeologisch vooronderzoek: een archeologische begeleiding van het explosievenonderzoek. RAAP-notitie 3518. Amsterdam: RAAP archeologisch adviesbureau.

Vleeshouwer, J.J. en J.H. Damoiseaux 1990. Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartblad 61-62 West en Oost Maastricht-Heerlen. Wageningen: Stichting voor Bodemkartering (Stiboka).

Wolters-Noordhoff Atlasproducties 1992 , in: Grote Historische Provincie Atlas 1837-1844 Limburg

Bijlage 1

Catalogus van archeologische vindplaatsen

In de catalogus zijn zowel de archeologische vindplaatsen uit het Maastrichts Gemeentelijk Archief (taakgroep Cultureel Erfgoed; WOK-codes) als uit de landelijke database Archis 3 opgenomen (Archis waarnemingsnummers). Voor het gebied binnen een straal van 50 meter van archeologische vindplaatsen gelden de regels zoals vastgesteld voor zone A.

Archeologische vindplaatsen in het Maastrichts Gemeentelijk Archief (taakgroep Cultureel Erfgoed; WOK-codes)

.....
.....

WOK-code:	8042	
Dossiernr.:	Geen13	
Projectcode:	00.MAKH.B	
Archis II waarnemingsnr.:		
Toponiem:	Kerkstraat Kloostertuin	
Coördinaten:	176.210/320.795	
Jaar melding:	2000	
Verwerving:	waarneming bij sloop	
Complex:	Fundamenten van 4 recente waterputten. 3 waterputten van baksteen en 1 van beton. 2 Beerputten.	
Vondsten:	Geen vondsten.	
Begindatering:	Nieuwe tijd	Einddatering: Nieuwe tijd

.....
.....
.....
.....

Archeologische vindplaatsen in de landelijke database (Archis II waarnemingsnummers)

.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 32689
Toponiem: Haertelstein
Coördinaten: 178.000/ 323.500
Jaar melding: Onbekend
Verwerving: Indirect: collectie
Complex: Onbekend
Vondsten: Vuursteen "Langwerpige, tamelijk platte, grijze .. bijl. L. 14 cm".
Beginndatering: Neolithicum vroeg B **Einddatering:** Neolithicum laat B

.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 33568
Toponiem: Sterkenberg
Coördinaten: 177.220/ 322.750
Jaar melding: 1995
Verwerving: niet-archeologische graafwerkzaamheden
Complex: Nederzetting, onbepaald, Lineaire bandkeramiek
Vondsten: LBK aardewerkfragmenten, vuursteen (onder meer spits, kern, kling, schrabber)
Beginndatering: Neolithicum vroeg A **Einddatering:** Neolithicum vroeg A

.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 33570
Toponiem: STERKENBERG
Coördinaten: 177.110/322.900
Jaar melding: 1995
Verwerving: niet-archeologische graafwerkzaamheden
Complex: Nederrijnse grafheuvelcultuur
Vondsten: aardewerk, kuil
Beginndatering: ijzertijd **Einddatering:** ijzertijd

.....
.....
.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 33573
Toponiem: STERKENBERG
Coördinaten: 177360 / 322720
Jaar melding: 1995
Verwerving: Niet-archeologisch: graafwerk
Complex: Nederrijnse grafheuvel-cultuur
Vondsten: aardewerk, kuil
Begindatering: IJzertijd **Einddatering:** IJzertijd

.....
.....
.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 33578
Toponiem: OP DE BOS
Coördinaten: 177750 / 322940
Jaar melding: 1995
Verwerving: Niet-archeologisch: graafwerk
Complex: Nederzetting, onbepaald
Vondsten: aardewerk, munt (denarius)
Begindatering: Romeinse tijd **Einddatering:** Romeinse tijd

.....
.....
.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 35319
Toponiem: MAAS
Coördinaten: 176300 / 320400
Jaar melding: 1947
Verwerving: onbekend
Complex: Depot
Vondsten: Groen geoxydeerde bronzen speerpunt met twee gaatjes ter be-vestiging
Begindatering: Bronstijd midden **Einddatering:** Bronstijd laat

.....
.....
.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 35321
Toponiem: MAAS

Coördinaten: 176700 / 323000
Jaar melding: onbekend
Verwerving: Niet-archeologisch: baggerwerk
Complex: Depot
Vondsten: Fibula/mantelspeld (koper)
Beginndatering: Bronstijd laat **Eindndatering:** IJzertijd

.....
.....

.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 36162
Toponiem: Kasteel Borgharen
Coördinaten: 176100/ 320920
Jaar melding: onbekend
Verwerving: Indirect: literatuur
Complex: kasteel
Vondsten: beschrijving kasteel Borgharen
Beginndatering: Middeleeuwen laat A **Eindndatering:** Nieuwe tijd B

.....
.....

.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 36164
Toponiem: Kerk van de H. Martinus
Coördinaten: 176250 / 320850
Jaar melding: 1881
Verwerving: onbekend
Complex: kerk
Vondsten: betreft Romeinse panfragmenten "met andere resten", als spolia gebruikt
Beginndatering: Romeinse tijd **Eindndatering:** Romeinse tijd

.....
.....

.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 36166
Toponiem: HARTELSTEIN: EMMAUS
Coördinaten: 178000 / 323550
Jaar melding: 1970
Verwerving: Archeologisch: inspectie
Complex: Kasteel

Vondsten: rechthoekige grachtaanleg; breed.ca 12 m; omsluit terrein van 30 x 24 m
Beginndatering: Middeleeuwen laat B **Eindndatering:** Middeleeuwen laat B

.....
.....
.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 37596
Toponiem: Itteren
Coördinaten: 177450 / 322100
Jaar melding: 1929
Verwerving: Niet-archeologisch: graafwerk
Complex: Nederzetting, onbepaald
Vondsten: Keramiek (dakpan, vaatwerk), bronzen munt ("Duit van Luik uit 1751")
Beginndatering: Romeinse tijd **Eindndatering:** Nieuwe tijd B

.....
.....
.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 39266
Toponiem: VAN DER HEIJDENSTRAAT
Coördinaten: 175970/321370
Jaar melding: 1976
Verwerving: Niet-archeologisch: graafwerk
Complex: Depot
Vondsten: 2 halffabrikaten van spitznackige Flint-Ovalbeile.
Beginndatering: Neolithicum midden A **Eindndatering:** Neolithicum laat A

.....
.....
.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 40794
Toponiem: PASESTRAAT; OP DE STEIN
Coördinaten: 176259/ 321605
Jaar melding: 1999
Verwerving: Archeologisch: opgraving
Complex: Romeins villa(complex); dierengraf (vroeg ME); nederzettingssporen (Neolithicum – Vroeg ME)
Vondsten: Resten van een badgebouw (2e - 4e eeuw); Waterput/waterreservoir; Oven; vuursteen; bot; aardewerk (handgevormd); nederzettingssporen

Beginndatering: Neolithicum **Eindndatering:** Vroeg ME

.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 43854
Toponiem: Sterkenberg
Coördinaten: 177100/ 322700
Jaar melding: 2001
Verwerving: Archeologisch: (veld)kartering
Complex: Nederzetting, onbepaald (Lineaire bandkeramiek)
Vondsten: Oker; vuursteen (brok, Klopsteen/retouchoir, afslagkern, Dissel/dwarsbijl, Kling, Bijl)
Beginndatering: Neolithicum vroeg A **Eindndatering:** Neolithicum

.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 44901
Toponiem: PASESTRAAT
Coördinaten: 176300/ 321550
Jaar melding: 1999
Verwerving: magnetisch onderzoek
Complex: Onbekend
Vondsten: 2 concentraties hoge meetwaarden, hangt mogelijk samen met Romeinse nederzettingsresten die in de buurt zijn gevonden
Beginndatering: Onbekend **Eindndatering:** Onbekend

.....
.....
Archis II waarnemingsnr.: 47883
Toponiem: Bijwinkel
Coördinaten: 177650/ 322255
Jaar melding: 1999
Verwerving: Archeologisch: proefputten/proefsleuven
Complex: Onbekend
Vondsten: Aardewerk, onbepaald (Ijzertijd en Romeinse tijd)
Beginndatering: IJzertijd **Eindndatering:** Romeinse tijd

Archis II waarnemingsnr.: 51562
Toponiem: Borgharen
Coördinaten: 177340/ 321800
Jaar melding: 2003
Verwerving: Niet-archeologisch: metaaldetector
Complex: Onbekend
Vondsten: Romeinse munt (denarius)
Beginndatering: Romeinse tijd vroeg **Einddaterring:** Romeinse tijd vroeg

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 51719
Toponiem: Sterkenberg
Coördinaten: 177180/ 322685
Jaar melding: 2004
Verwerving: Archeologisch: (veld)kartering
Complex: Nederzetting, onbepaald
Vondsten: Stenen bandkeramische dissel/dwarsbijl
Beginndatering: Neolithicum vroeg A **Einddaterring:** Neolithicum vroeg A

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 60280
Toponiem: Sterkenberg
Coördinaten: 177230/ 322760
Jaar melding: 2004
Verwerving: Archeologisch: proefputten/proefsleuven
Complex: Nederzetting, onbepaald; grafveld, crematies
Vondsten: Kuilen, keramiek (LBK en ijzertijd), 2 graven (brons-tijd-laat/ijzertijd)
Beginndatering: Neolithicum vroeg A **Einddaterring:** IJzertijd

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 130551; 130553-130556; 130558; 130560
Toponiem: Itteren-Borgharen
Coördinaten:
Jaar melding: 1998
Verwerving: Archeologisch: booronderzoek
Complex: Onbekend

Vondsten: Vuursteen, Beton (romeins), Aardewerk (handgemaakt; gedraaid)
Beginndatering: Paleolithicum laat **Eindndatering:** Middeleeuwen
Opmerking: Diverse booronderzoeken in het kader van het Grensmaasgebied (RAAP-briefrapport 1998-1011/MW)

.....
.....
.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 130597-130606
Toponiem: Itteren-Borgharen
Coördinaten:
Jaar melding: 1999
Verwerving: Archeologisch: booronderzoek
Complex: Onbekend
Vondsten: Vuursteen, Aardewerk (gedraaid, handgevormd), steen, bot, glas, brons
Beginndatering: Paleolithicum laat **Eindndatering:** Nieuwe tijd
Opmerking: Diverse booronderzoeken in het kader van het Grensmaasgebied (RAAP-rapport 443)

.....
.....
.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 130317-130730
Toponiem: Itteren
Coördinaten:
Jaar melding: 1999
Verwerving: Archeologisch: booronderzoek
Complex: Onbekend
Vondsten: Vuursteen, Aardewerk (gedraaid, handgevormd), steen, bot, glas, brons
Beginndatering: Paleolithicum laat **Eindndatering:** Nieuwe tijd
Opmerking: Diverse booronderzoeken in het kader van het Grensmaasgebied (RAAP-rapport 456)

.....
.....
.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 232061
Toponiem: DAALDERVELD
Coördinaten: 176200 / 321600
Jaar melding: 1995
Verwerving: Niet-archeologisch: metaaldetector
Complex: Onbekend

Vondsten: Brons sleutel (romeins) en vingerhoed (ME)
Beginndatering: Romeinse tijd **Eindndatering:** Middeleeuwen

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 232062
Toponiem: Itteren
Coördinaten: 177000 / 322000
Jaar melding: 1995
Verwerving: Niet-archeologisch: kartering
Complex: Onbekend
Vondsten: Vuurstenen bijl (gepolijst)
Beginndatering: Neolithicum **Eindndatering:** Neolithicum

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 232063
Toponiem: DAALDERVELD
Coördinaten: 176200 / 321600
Jaar melding: 1995
Verwerving: Niet-archeologisch: metaaldetector
Complex: Onbekend
Vondsten: 2 zilveren denarius
Beginndatering: Romeinse tijd midden **Eindndatering:** Romeinse tijd midden

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 406275
Toponiem: DAALDERVELD
Coördinaten: 176420 / 321720
Jaar melding: 2002
Verwerving: Niet-archeologisch: metaaldetector
Complex: Onbekend
Vondsten: Bronzen riembeslag
Beginndatering: Middeleeuwen vroeg **Eindndatering:** Middeleeuwen vroeg

.....

.....

Archis II waarnemingsnr.: 406413

Toponiem: BIJWINKEL
Coördinaten: 177500 / 322580
Jaar melding: 2003
Verwerving: Niet-archeologisch: metaaldetector
Complex: Onbekend
Vondsten: Zilveren denarius
Beginndatering: Romeinse tijd midden A **Eindndatering:** Romeinse tijd
midden A

.....
.....

.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 406466
Toponiem: Daalderveld
Coördinaten: 176384 / 322030
Jaar melding: 2003
Verwerving: Archeologisch: proefputten/proefsleuven
Complex: Onbekend
Vondsten: vuursteen, aardewerk (handgevormd, gedraaid, terra sigillata), steen, huttenleem, bronzen fibula, bronzen mes, koperen munt (Romeinse as), metaalslak, weefgewicht, bouwkeramiek, leisteen
Beginndatering: Paleolithicum **Eindndatering:** Nieuwe tijd
Opmerking: Betreft proefsleuvenonderzoek n.a.v. booronderzoeken van RAAP (Graaf, W.S. van de en J. de Kramer 2004)

.....
.....

.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 422830
Toponiem: Haertelstein
Coördinaten: 177640 / 322320
Jaar melding: 2009
Verwerving: Archeologisch: begeleiding
Complex: Romeins, villacomplex; vuursteenbewerking; infrastructuur, onbepaald
Vondsten: vuursteen (krabbers, afslagresten, verbrand vuursteen (Paleo-Rom tijd); Romeins keramiek (dakpan, wrijfschaal, glaswandig, handgevormd, Gallo-Belgisch, gedraaid); stuk spoorrails; 1 pijpenkop (NTC)
Beginndatering: Paleolithicum **Eindndatering:** Nieuwe tijd C

.....
.....

.....
.....

Archis II waarnemingsnr.: 428731
Toponiem: Haertelstein
Coördinaten: 177910 / 323568
Jaar melding: 2009
Verwerving: Archeologisch: opgraving
Complex: Nederzetting, onbepaald
Vondsten: paalgaten, kuilen, oven, kanaal, vuursteen, aardewerk
(handgevormd, gedraaid), steen, bot, maalsteen
Begindatering: Neolithicum **Einddatering:** Nieuwe tijd C

.....

.....

Bijlage 2

Archeologische waardenkaart